

Adela Kożyczkowska

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Gdański

ORCID 0000-0002-7952-1321

**EDUKACJA KASZUBSKA:
30 LAT MINĘŁO I CO DALEJ?
Kashubian education:
30 years have passed and what next?**

Streszczenia

Edukacja kaszubska różni się od tradycyjnie pojmowanej i realizowanej edukacji regionalnej, choć wielu nauczycieli nadal realizuje nauczanie języka i kultury kaszubskiej w podejściu typowym dla edukacji regionalnej. W przypadku kaszubskim jest to przede wszystkim przesunięcie w obszar kultury ludowej i niekrytyczne budowanie przeświadczenia, że jeśli mamy do czynienia z kaszubszczyzną to muszą temu towarzyszyć estradowe stroje ludowe, tańce i przyśpiewki. Jednak Kaszubi – zwłaszcza młodzi – jakby na przekór takim tendencjom, zaczynają częściej artykułować swoje potrzeby kulturowe (w tym językowe) jako element codzienności, w tym także potrzeby związane z aktywnością twórczą. Wymusza to zatem zmiany w samym systemie edukacji kaszubskiej.

Niniejszy artykuł jest przeglądem aktualnego stanu edukacji kaszubskiej w obszarach dla niej ważnych, jak teoria i szkolna realizacja (co przekłada się na liczbę uczniów czy dostępność podręczników). Jest to pedagogiczna refleksja na temat edukacji języka i kultury kaszubskiej oraz leżącej u podstaw kaszubskiej polityki tożsamości.

Słowa kluczowe: kaszubska polityka tożsamości, język kaszubski, edukacja kaszubska, uczniowie, nauczyciele, podręczniki do edukacji kaszubskiej.

ABSTRACT

Kashubian education differs from traditionally understood and implemented regional education, although many teachers still carry out teaching of the Kashubian language and culture in the approach typical of regional education. In the Kashubian case it is primarily a shift to the area of folk culture, and uncritical building of the belief that if we deal with the Kashubian culture, it must be accompanied by stage folk costumes, dances and songs.

However, the Kashubians – especially young ones – in spite of such tendencies, more often begin to articulate their cultural needs (including linguistic ones) as part of everyday life, including the needs related to creative activity. Therefore, it forces changes in the Kashubian education system itself.

This article is a review of the current state of Kashubian education in important areas, such as the theory and school implementation (which translates into the number of students or the availability of student's books). It is pedagogical reflection on the issues of Kashubian language and culture education and underlying Kashubian identity policy.

Key words: Kashubian identity policy, Kashubian language, Kashubian education, pupils, teachers, textbooks for teaching Kashubian.

Wprowadzenie

Edukacja kaszubska różni się od tradycyjnie pojmowanej i realizowanej edukacji regionalnej, choć wielu nauczycieli uczy języka kaszubskiego w podejściu typowym dla edukacji regionalnej. Skutkuje to m.in. przesyceniem treści kształcenia elementami kultury ludowej i niekrytycznym budowaniem przeświadczenia, że kaszubszczyzna potrzebuje dziś estradowych strojów ludowych, tańców i przyśpiewek. Takie uludowienie edukacji kaszubskiej sprzyja jednowymiarowemu nauczaniu kultury kaszubskiej i nie kształtuje refleksyjnej i krytycznej świadomości własnej kultury.

Trudno jednak powiedzieć, czy dla młodych Kaszubów edukacja kaszubska jest ważna, gdyż nikt ich o to nie pyta(ł). Jednocześnie wielu młodych Kaszubów – poza szkołą – coraz częściej artykułuje swoje potrzeby kulturowe (w tym językowe) jako motywację do konstruowania codzienności kaszubskiej¹. Być może to nie spory o metodykę, dydaktykę czy teorię edukacji kaszubskiej, ale kulturowe potrzeby młodych powinny dziś skłonić Kaszubów i ich elity do pytań o kulturową wydolność tejże edukacji. Problem jest ważny, gdyż – jak dowodzą dane Systemu Informacji Oświatowej – szkolna edukacja kaszubska w każdym kolejnym etapie edukacyjnym traci uczniów.

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 2006 r. przyjął „Strategię ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej”². Edukacja w tejże „Strategii...” rozumiana jest jako kluczowe działanie kulturowe, którego celem jest nauczanie języka kaszubskiego i w języku kaszubskich na wszystkich szczeblach edukacyjnych. Edukacja kaszubska zgodnie z założeniami „Strategii...” powinna być monitorowana i ewaluowana. Podobnie – ocenie powinny podlegać podręczniki szkolne. Kłopot jednak w tym, że edukacja kaszubska a także jej podręczniki od 2006 r. nie były poddane ewaluacji. Jedyną diagnozą stanu edukacji kaszubskiej jest informacja ilościowa dostępna – jak pisałam – w Systemie Informacji Oświatowej. Jednakże diagnozowanie poprzez całościową liczbę uczniów nie bada choćby tego, dlaczego starsi uczniowie porzucają naukę języka kaszubskiego. Innymi słowy, liczenie uczniów nie diagnozuje problemów edukacji kaszubskiej i nie pomaga tym samym rozwiązać najbardziej palących problemów. Liczby mogą uspokoić część społeczności kaszubskiej (w tym część kaszubskiej elity) i mogą one nawet wywołać „dobre samopoczucie” niektórych kaszubskich środowisk, gdyż obecność 20000 uczniów w systemie formalnej edukacji interpretować można (złudnie?) jako sukces.

Kłopot w tym, że takie praktykowanie edukacji nie pozwala w pełni zdiagnozować kryzysu i w wyniku jego diagnozy, wprowadzić działań

---

¹ Por. przykładowo: *Skra – pismiono ò kùlturze*. Internet: <https://pismiono.com> (dostęp: 26.11.2019 r.)

² *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, Gdańsk 2006, s. 10, s. 11–14.

naprawczych. Z drugiej strony nie trzeba specjalnych badań diagnostycznych, aby dostrzec w publicznej przestrzeni kaszubskiej poważne wskaźniki kryzysu, który – w moim przekonaniu – jest kryzysem kaszubskiej kultury i kaszubskiej tożsamości, i tym samym jest to kryzys kaszubskiej edukacji. Pierwszym wskaźnikiem jest kaszubskie milknięcie, co najdramatyczniej przejawia się w tym, że kaszubskie dzieci przestały ze sobą rozmawiać po kaszubsku³; drugim – jest rozkwit nowej ludowości kaszubskiej, co najpełniej przejawia się estetyzacją przestrzeni estradowymi strojami ludowymi, haftami, przyśpiewkami itp.⁴. Już te dwa atrybuty kryzysu powinny wywołać dyskusję nad kulturą i edukacją, a także generować świadomość konieczności głębokich zmian w systemie formalnej edukacji kaszubskiej.

Refleksja nad edukacją kaszubską wymusza zatem pytania o to, na ile odzwierciedla ona dziś potrzeby i oczekiwania młodych Kaszubów? I czy jest to edukacja, która zabezpieczy trwanie a także rozwój języka i kultury kaszubskiej? Odpowiedź na te pytania domaga się – choćby pobieżnego – przeglądu aktualnego stanu edukacji kaszubskiej w zakresie jej konceptualizacji i szkolnej realizacji. W tym drugim aspekcie obszarami wglądu będą: 1) liczba uczniów w kolejnych etapach edukacyjnych; 2) zdawalność matury i jakościowa ocena wykonanych zadań maturalnych; 3) nauczycielskie procedury nabywania uprawnień do nauczania języka kaszubskiego oraz jakościowa ocena nauczycielskich kompetencji; 4) kulturowa jakość podręczników szkolnych.

---

³ A. Kozyczkowska, A. Młynarczuk-Sokołowska, *Kulturowe konteksty dzieciństwa. Szkice pedagogiczno-antropologiczne*, Gdańsk 2018, s. 213–237.

⁴ A. Kozyczkowska, *(Re)tradycjonalizm kaszubski: w stronę nowej ludowości*. „Edukacja Międzykulturowa”, 2019 nr 1(10), s. 173–195.

1. Edukacja kaszubska

Kulturowo ujęta edukacja kaszubska to przestrzeń realizacji prawa Kaszubów do edukacji jako „powrotu do kulturowych źródeł”⁵ i „zanurzenia w kulturze, jak i języku”⁶. W państwowym systemie oświatowym stworzono możliwość kształcenia kaszubskiego na wszystkich szczeblach edukacyjnych: od edukacji przedszkolnej do kształcenia akademickiego i podyplomowego na uczelniach wyższych. W założeniach edukacja formalna ma być sposobem na zachowanie języka i kultury kaszubskiej a także powinna ona mieć swój wkład w rekonstrukcję kaszubskiej przestrzeni publicznej jako przestrzeni językowej komunikacji kulturowej.

Punktem zwrotnym w walce o edukację kaszubską była Szkoła Podstawowa na Głodnicy, powstała z inicjatywy Witolda i Haliny Bobrowskich, która już we wrześniu 1991 r. stworzyła dzieciom kaszubskim możliwość nauczania języka kaszubskiego i w języku kaszubskim. Formalnie nie była to szkoła dwujęzyczna, choć w praktyce realizowała ona zasadę atencji dla dwujęzyczności kaszubsko-polskiej. Od momentu powstania szkoły obserwować można rozwój edukacji kaszubskiej, która została także prawnie umocowana w polskim systemie oświatowym. Bez wątplenia swój ilościowy rozwój edukacja ta zawdzięcza Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z 2005 r., która przyczyniła się do prawnego oraz finansowego uregulowania warunków nauczania języka kaszubskiego w systemie szkolnym.

Opis praktyki edukacyjnej wymaga choćby powierzchownego przybliżenia tego, jak kształtowała się kaszubska świadomość edukacyjna. Przywołany już rok 1991 nie jest bowiem początkiem rozwoju idei edukacyjnej. Jest to co prawda moment zwrotny w rozwoju praktyki

---

⁵ Por. K. Kossak-Główczewski, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. A. Koźyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, Gdynia 2019.

⁶ Por. A. Koźyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania*, Gdynia 2017. A. Koźyczkowska, T. Rembalski, *Literatura kaszubska. Kaszubi w dziejach Pomorza. Konteksty edukacyjne*, Gdynia 2018.

edukacyjnej, lecz świadomość znaczenia edukacji dla trwania i rozwoju kultury jest obecna w kaszubskiej przestrzeni publicznej od połowy XIX w. Jej twórcą był Florian Ceynowa, który postulował o edukację języka kaszubskiego i w języku kaszubskim; antropologiczny rys jego myśli koncentrował się na idei człowieka jako rozsądnego obywatela. Młodokaszubi na początku dwudziestego wieku postulowali o zachowanie odrębności języka i kultury kaszubskiej w obrębie języka i kultury polskiej. Z kolei Zrzeszeńcy – formacja intelektualna z okresu międzywojennego – rozwinęli najbardziej dojrzały projekt polityczny, a jednym z jego filarów była edukacja języka kaszubskiego i w języku kaszubskim. W obrębie ich myśli politycznej powstał także projekt obywatelstwa, który w swej idei zbliżał się do modelu obywatelstwa i wychowania państwowego Kazimierza Sośnickiego. Polityczna dojrzałość Zrzeszeńców to świadomość relacji między etnicznością i państwowością (obywatelskością) oraz uznanie pierwszeństwa państwa wobec wspólnot etnicznych i narodowych zamieszkujących to państwo. To także świadomość znaczenia edukacji dla trwania Kaszubów w obrębie swojego narodu i państwa polskiego, tylko w ten bowiem sposób możliwa była realizacja idei państwa wielokulturowego (i wieloreligijnego). Idee Zrzeszeńców odradzają się w projektach *Tatczëznë* i *Òdrodë*, formacjach tworzonych po 1989 r. przez młodych intelektualistów kaszubskich, którzy przyjmowali rozumienie kaszubszczyzny jako projektu językowo-obywatelskiego. Edukacja przez obie formacje postrzegana była jako prawo i podstawa zachowania tożsamości etnicznej, ale i jako jedyna szansa zachowania kultury kaszubskiej. Stowarzyszenie *Kaszëbskô Jednota*, które powstało w 2011 r. w wyniku rozpadu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, widzi Polskę jako państwo wieloetniczne. Jego logika opiera się na uznaniu kulturowej odrębności mniejszości etnicznych, co jest filarem funkcjonowania Kaszubów w kulturze kaszubskiej (jako własnej kulturze etnicznej) i kulturze polskiej (jako własnej kulturze obywatelskiej). Państwo jednak nie zastąpi Kaszubów w ich trosce o własną kulturę i język, która powoduje m.in. odpowiedzialność za własną edukacją⁷.

---

⁷ Więcej: A. Kożyczkowska, *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*, Gdańsk 2019, s. 47–109.

Pierwsze działania na rzecz sformalizowania praktyki edukacyjnej podjęto już w roku 1980 i były one efektem ruchu wolnościowego, który zapoczątkowały wydarzenia sierpnia 80. W grudniu 1980 r. Walny Zjazd Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego upomniał się o prawo do tzw. edukacji regionalnej w szkole. Postulowano szczególnie o dwie sprawy: 1) diagnozę socjologiczną, która orzekałaby o kondycji kultury kaszubskiej; 2) dostęp do literatury kaszubskiej (klasycznej i współczesnej) poprzez zwiększenie jej nakładów wydawniczych⁸.

Na fali wydarzeń politycznych Kaszubi upomnieli się więc o prawo do zachowania własnego języka i kultury „jako spuścizny przodków” oraz fundamentu codzienności kaszubskiej. Elity kaszubskie postulowały o działania edukacyjne, które miały być dedykowane młodym. Celem było zainteresowanie młodego pokolenia Kaszubów wiedzą o kulturze kaszubskiej i równocześnie postulowano o działania, które chroniłyby w szkole młodych Kaszubów przed upokorzeniem związanym z ich etnicznością⁹. W sferze publicznej debatowano m.in. nad tym, czym w ogóle jest „region” i czym powinna być „edukacja regionalna”. Wypracowano nawet praktyczną koncepcję „regionu”, który miał być (i nadal jest) rozumiany jako przestrzeń kulturowa (materialna i symboliczna), co miało stanowić przestrzeń wytwarzania tożsamości osobistych i wspólnotowych. Jest to istotne osiągnięcie w myśleniu o regionalnie, gdyż wypracowana teoretyzacja zrywa z geograficznym postrzeganiem regionu. W przypadku kultury kaszubskiej było to dążenie do wyodrębnienia jej z ogólniejszej kultury Wybrzeża i Pomorza, gdyż tylko jako Wybrzeże bądź Pomorze w dyskursie PRL mogły istnieć Kaszuby¹⁰.

---

⁸ *Uchwała Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Gdańsk, 14 grudzień 1980 r.*, „Pomerania. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1981 nr 2 (109), s. 6.

⁹ Tamże. Por. F. Szczęsny, *Kurs na młodzież*, „Pomerania. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1980 nr 1 (96), s. 3.

¹⁰ A. Kożyczkowska, *Od praktyki do teorii edukacji regionalnej. Casus kaszubskości*, w: *Wielokulturowość: między edukacją regionalną i edukacją międzykulturową. Dylematy i konteksty tożsamościowe*, red. K. Kossak-Głowczewski, A. Kożyczkowska, Kraków 2015, s. 51–83.

Wprost zaczęto pisać, że edukacja jest procesem transmisji kulturowej. Uznano bowiem, że edukacja jest podstawą istnienia każdej wspólnoty i sposobem zachowania jej dziedzictwa kulturowego. Bardziej chyba jednak chodziło o to, aby ugruntować w kaszubskiej świadomości wspólnotowej tezę, że terażniejsze życie kaszubskie potrzebuje przeszłego życia kaszubskiego. Nie sposób bowiem rozpoznać i zrozumieć zmian zachodzących w codzienności bez (co najmniej) refleksji nad przeszłością. To odnoszenie się i refleksja nad związkiem terażniejszości i przeszłości jest warunkiem koniecznym, aby człowiek i jego wspólnota uświadomili sobie własną tożsamość. „Uświadomienie sobie własnej tożsamości – pisał Jerzy Samp – w znaczeniu etnicznym, nie jest cechą daną człowiekowi w sposób naturalny”¹¹. Dlatego też tak ważną sprawą było aktywne uczestnictwo „w akcie tworzenia nowej karty dziejów (...)” swojej „małej ojczyzny”. Edukacja zapewnić miała także ciągłość ruchu regionalnego poprzez popularyzację jego idei wśród młodych. Edukacja regionalna – w założeniach – miała koncentrować się na czterech aspektach: 1) podniesienia i utrwalania rangi kultury regionu; 2) dostępu do wiedzy o regionie i do źródeł wytworów kulturowych; 3) rozpoznania na ile i jakie treści regionalne są atrakcyjne dla młodego pokolenia; 4) nadania całemu ruchowi nowej formy, tak aby kaszubszczyzna mogła stać się atrakcyjna dla młodych Kaszubów¹².

W 1981 r. rozpoczęto pracę nad programami kształcenia, co związane było z otwarciem polityki oświatowej na sprawy regionów i deklaracją wprowadzenia do obowiązujących programu kształcenia tzw. treści regionalnych, co nazwano „regionalizacją nauczania”. Kaszubi wykorzystali to „otwarcie oświatowe” i powołali – w obrębie struktur Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – dwa zespoły robocze, których zadaniem była modyfikacja istniejących programów kształcenia w myśl koncepcji regionalizacji. Ujmując ogólnie, regionalizacja kształcenia polegała na wprowadzeniu i dopasowaniu treści regionalnych do obowiązujących treści programowych, ale w taki sposób, by nie zakłócić obowiązującego programu kształcenia.

---

¹¹ J. Samp, *Na których czekamy*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1983 nr 5 (121), s. 8–9.

¹² Tamże.

Zespoły robocze opracowały pierwsze zwarte koncepcje programowe dla przedmiotów: nauczanie początkowe, język polski, historia, geografia, wychowanie obywatelskie, wychowanie muzyczne i wychowanie regionalne. Prace koncepcyjne zostały przerwane wprowadzeniem stanu wojennego w grudniu 1981 r. Ponownie powrócono do nich w 1986 r.; efektem wznowienia prac były programy nauczania literatury (autorem był Tadeusz Lipski) i gramatyki (autorem był Edward Breza) języka polskiego. W 1987 r. pod kierunkiem Edwarda Brezy i Jerzego Tredera rozpoczęto prace nad programami kształcenia dla szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, a także dla edukacji przedszkolnej. Przychyłość ówczesnych władz oświatowych była jednak pozorna i w efekcie udało się wówczas stworzyć i rozpowszechnić jedynie podręcznik metodyczny do nauczania języka polskiego (autorzy: Tadeusz Lipski i Edward Breza)¹³.

Dla praktyki edukacji kaszubskiej znaczący był rok 1989, gdyż dopiero transformacja ustrojowa stworzyła polityczną możliwość nauczania w szkole języka kaszubskiego i w języku kaszubskim. Promotorem działań na rzecz edukacji kaszubskiej było Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. W przestrzeni publicznej znów powrócono do dyskusji nad ideą regionalizmu i kształtem edukacji kaszubskiej. Decydujący dla sprawy był odbywający się w grudniu 1989 r. XI Walny Zjazd Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, podczas którego wprost mówiono o niebezpieczeństwie utraty języka kaszubskiego, co dla Kaszubów było/jest jednoznaczne z utratą tożsamości kulturowej. Podczas Zjazdu zrekonstruowano zręby polityki językowej i edukacyjnej (choć wóczas takich określeń nie użyto); w jej obręb wejść miałyby następujące zadania: 1) ochrona i pielęgnacja języka kaszubskiego; 2) scentralizowanie rozproszonych dotąd działań na rzecz języka kaszubskiego, tak aby były one bardziej wydajne; 3) upowszechnianie używania języka kaszubskiego poprzez powołanie Klubu (Fundacji) Rodnej Mowy, który propagowałby literaturę i prasę w języku kaszubskim; Klub Rodnej Mowy miał tworzyć grupy samokształceniowe, wprowadzić język kaszubski do

---

¹³ A. Koźczkowska, *Od praktyki do teorii edukacji regionalnej...*, dz. cyt.

szkół podstawowych i średnich a także powołać katedrę/zakład Filologii Kaszubskiej na jednej z pomorskich uczelni¹⁴.

Choć – w kształtującej się dopiero bardziej wizji niż praktyce edukacyjnej – jedyną dopuszczalną formułą ówczesnej edukacji kaszubskiej miała być regionalizacja kształcenia, to jednak elity kaszubskie dążyły do stworzenia idei/praktyki wychowania regionalnego¹⁵. Lecz już sama możliwość kształcenia kaszubskiego w szkole, nawet w tak zinstrumentalizowanej formie jak regionalizacja programów nauczania, podnosiła rangę języka kaszubskiego. Przestał to być bowiem język domowy i przedmiot badań językoznawczych. Wizjonersko język kaszubski – dzięki szkole – stopniowo przeistaczał się w „mowę żywą”, używaną praktycznie, rozwijającą się i zmieniającą. Szkoła miała być szansą, aby język kaszubski stał się językiem pisany nie tylko literatów piszących po kaszubsku, ale i zwyczajnych ludzi. Szkoła miała zmienić język kaszubski w język atrakcyjny¹⁶, w coś, co nie jest wyłącznie muzealnym reliktem¹⁷.

Znaczenie przypisane szkole w sprawie budowania rangi języka kaszubskiego, nie było tylko założeniem. Jak pokazał czas, to właśnie szkoła – a nie literatura – wymusiła proces kodyfikacji pisanej wersji języka kaszubskiego. W 1996 r. zawarto bowiem tzw. „Protokół uzgodnień co do zasad pisowni kaszubskiej”, gdyż szczególnie nauczyciele potrzebowali ujednoliconej gramatyki, by móc nauczać dzieci pisania

---

¹⁴ B. Cirocka, *Nasze Jutro. XI Walny Zjazd Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1990 nr 2–3 (202–203), s. 17.

¹⁵ Por. J. Samp, *Na których czekamy*, dz. cyt., s. 9–10. H. Galus, *Szkoła i region*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1986 nr 5 (157), s. 5.

¹⁶ Wypowiedź Małgorzaty Czermińskiej: I. Trojanowska, M. Czermińska, *Pisarze o nauczaniu w szkole*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1981 nr 8 (115), s. 18–19.

¹⁷ J. Samp, *Na których czekamy*, dz. cyt., s. 10.

Por. także: Wypowiedź Jerzego Tredera: E. Szcześniak, E. Breza i J. Treder, *Wszystkie barwy słów*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1983 nr 6 (122), s. 3. J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1984 nr 7 (135). J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców (dokończenie)*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1984 nr 8 (136).

i czytania. Kodyfikacja z kolei przyspieszyła prace nad podręcznikami do nauczania języka kaszubskiego.

Kolejny ważny moment rozwoju praktyki edukacyjnej to wejście w życie wspomnianej już Ustawy o mniejszościach w 2005 r. Ustawa jest dziś krytykowana przez niektóre środowiska kaszubskie, gdyż sprowadziła status Kaszubów do grupy regionalnej i wzięła w opiekę wyłącznie język kaszubski, a nie kaszubską kulturę i kaszubską tożsamość. Jak pisałam, ustawa formalnie uregulowała sprawy związane z nauczaniem kaszubskiego w szkole. Stworzyła ona podstawę prawną finansowania edukacji kaszubskiej (zabezpieczyła bowiem w systemie oświaty subwencję na ten cel), stworzyła także procedury potwierdzania kwalifikacji nauczycielskich (przyczyniła się również do tworzenia systemu kształcenia nauczycieli w ramach edukacji wyższej i podyplomowej) a także stworzyła możliwości finansowania podręczników szkolnych, książek pomocniczych oraz innych pomocy dydaktycznych. Ponadto ustawa o mniejszościach dała Kaszubom impuls do opracowania i wdrożenia w życie wymienionej już w tym artykule „Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej”¹⁸, co pozwoliło sprecyzować politykę językową uwzględniającą konieczność ochrony i rewitalizacji języka kaszubskiego. Ustawa przyczyniła się również do utworzenia Rady Języka Kaszubskiego, której zadaniem jest merytoryczna opieka nad rozwojem tego języka.

Odpowiedzialność za politykę językową, a także za edukacją kaszubską przyjęło na siebie Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, najdłużej istniejąca (od 2 grudnia 1956 r.) organizacja społeczna Kaszubów i Pomorzan. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że była to inicjatywa własna Zrzeszenia, a nie odpowiedź na wezwanie wszystkich Kaszubów.

Fundamentem polityki językowej i oświatowej ruchu kaszubskiego jest – podnoszona w dyskursie kaszubskim od lat 80. dwudziestego wieku – teza, że przetrwanie kultury kaszubskiej jest możliwe wyłącznie za sprawą przetrwania języka kaszubskiego. Teza ta znalazła swoją wykładnię we wspomnianej „Strategii...”. Priorytetem jest „Uczynić język kaszubski zdolnym do trwania i rozwoju”¹⁹. Tak sformułowany cel

---

¹⁸ *Strategia ochrony i rozwoju języka...*, dz. cyt.

¹⁹ Tamże, s. 9.

ma być osiągnięty poprzez²⁰: 1) propagowanie edukacji kaszubskiej, której fundamentem jest nauka języka kaszubskiego, 2) promowanie i wspieranie praktycznego użytkowania (w mowie i piśmie) języka kaszubskiego, 3) ochronę dziedzictwa i kultury kaszubskiej, 4) wzmacnianie pozycji języka kaszubskiego w regionie, kraju oraz na arenie międzynarodowej.

Od początku lat 80. podejmowano wiele działań na rzecz przyszłej praktyki edukacji kaszubskiej. Na uwagę zasługuje jednak fakt, że projektowana praktyka edukacyjna od początku lat 80. wspierana była jedynie na metodyce, która skupiała się m.in. na rozwiązaniu problemu metod i form nauczania języka kaszubskiego w sytuacji poważnego zachwiania transmisji języka w rodzinach kaszubskich. Dopiero na początku lat 90. dwudziestego wieku zaczyna się rodzić teoretyczna refleksja pedagogiczna. Przełomowym momentem jest podjęta przez Kazimierza Kossak-Główczewskiego próba konceptualizacji pedagogicznej (!) teorii edukacji kaszubskiej. Jego osiągnięciem była rekonstrukcja podstaw myślowych, które wyprowadzone zostały z praktyki edukacyjnej. Teoria Kazimierza Kossak-Główczewskiego z jednej strony opisywała i tłumaczyła dziejącą się codzienność edukacyjną, z drugiej stanowiła teoretyczną nadbudowę nad wygenerowaną – blisko 10 lat wcześniej – metodyką nauczania języka kaszubskiego w szkole²¹.

Kazimierz Kossak-Główczewski pisał: „Edukacja regionalna umożliwia powrót do domu, do źródeł życia każdego człowieka, do źródeł jego etyki i jego języka, a więc do źródeł kultury domowej, lokalnej, regionalnej, narodowej i ogólnoludzkiej. U podłoża tego stwierdzenia tkwi ważne teoretyczne i społeczne założenie, iż najbliższe otoczenie człowieka, nazywane przez S. Ossowskiego prywatną ojczyzną, jest jednocześnie światem ogólnoludzkim (globalnym), tzn. światem ludz-

---

²⁰ Tamże, s. 9–10.

²¹ A. Kożyczkowska, *Od praktyki do teorii edukacji regionalnej...*, dz. cyt.; A. Kożyczkowska, *Kazimierza Kossak-Główczewskiego edukacja kaszubska. Słów kilka o tym, dlaczego ważne jest, by uchwycić istotę początku...* Wprowadzenie w problematykę, w: K. Kossak-Główczewski, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. A. Kożyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, Gdynia–Wejherowo 2019, s. 20–34.

kim w całej jego rozciągłości”²². Najgłębsza wartość tej edukacji wynika z faktu, że jest ona „tworzona przez zainteresowanych”²³. Innymi słowy, to Kaszubi – jako wspólnota – decydują o tym, jakie idee, wartości i treści kulturowe transmitować będzie szkoła w procesie wychowania młodych Kaszubów. Te wartości i treści kulturowe z jednej strony są silnie powiązane z Kaszubami jako regionem, ale jednocześnie mają one charakter ogólnoludzki, wywodzą się bowiem ze świata pojmowanego na sposób całościowy i ludzki²⁴. Kazimierz Kossak-Głowczewski ujmując edukację na sposób kulturowy i przyjmuje – nie nowe w pedagogice założenie – że „edukacja jest kulturą”; zaś jednym z jej filarów jest etniczność²⁵. Tak konstruowana pedagogika edukacji kaszubskiej skupiała się na dwóch imperatywach: 1) edukacja kaszubska miała być „metodą” przeciwdziałania tendencjom kolonizacyjnym jakim ulegali Kaszubi w toku swego trwania i miała być zapleczem dla emancypującej się (krytycznej) tożsamości kaszubskiej jako tożsamości wspólnoty kulturowej²⁶; 2) edukacja kaszubska miała być traktowana jako odmia-

---

²² K. Kossak-Głowczewski, *W poszukiwaniu źródeł realizacji poprzez edukację regionalną a pedagogikę Freineta*, w: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz, K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1997, s. 18. K. Kossak-Głowczewski, *Regionalizacja nauczania a nauczanie regionalne*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1990 nr 10 (210), s. 19–20.

²³ K. Kossak-Głowczewski, *Niezależna edukacja regionalna*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1990 nr 9 (209), s. 9. Por. także: Wypowiedź Edwarda Brezy: E. Szcześniak, E. Breza i J. Treder, *Wszystkie barwy słów*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 1983 nr 6 (122), s. 1.

²⁴ K. Kossak-Głowczewski, *W poszukiwaniu źródeł realizacji...*, dz. cyt., s. 20–21.

²⁵ K. Kossak-Głowczewski, *Niezależna edukacja regionalna*, dz. cyt., s. 9.

²⁶ K. Kossak-Głowczewski, *Regionalizacja nauczania a nauczanie regionalne*, dz. cyt., s. 20.

K. Kossak-Głowczewski, *W poszukiwaniu źródeł realizacji...*, dz. cyt., s. 21; K. Kossak-Głowczewski, *Regionalizacja nauczania a edukacja regionalna jako odmiany racjonalności emancypacyjnej*, w: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz, K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1997, s. 110; K. Kossak-Głowczewski, *Pytania i niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej*, w: *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki*. Materiały Międzynarodowej Konferencji w Dobieszowie k. Łodzi w dniach 15–17 października 1992 r., red. B. Śliwowski, Kraków 1992, s. 153.

na edukacji międzykulturowej²⁷ (ta zasada nie została jednak przez autora rozwinięta²⁸).

2. Kaszubska praktyka edukacyjna

Pierwsze szkoły nauczające języka kaszubskiego rozpoczęły działalność we wrześniu 1991 r. i były to – wspomniana już – samorządowa Szkoła Podstawowa na Głodnicy, która – przypomnę – powstała z inicjatywy Haliny i Witolda Bobrowskich²⁹ i Ogólnokształcące Liceum Kaszubskie w Brusach, które powstało z inicjatywy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego³⁰.

Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.³¹ stworzyła możliwości dla szkolnej edukacji kaszubskiej. Artykuł 13.1. tej Ustawy nakładał na szkołę obowiązek umożliwienia uczniom podtrzymania „(...) poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury”. Stąd też do zadań szkoły publicznej należy „podtrzymywanie kultury i tradycji regionalnej” (art. 13.4.). Nauka języka kaszubskiego w szkole odbywa-

---

²⁷ K. Kossak-Głowczewski, *Pytania i niektóre aspekty...*, dz. cyt., s. 153.

²⁸ Por. A. Kożyczkowska, *Kazimierza Kossak-Głowczewskiego edukacja kaszubska. Słów kilka o tym, dlaczego ważne jest, by uchwycić istotę początku...*, dz. cyt., s. 32–33.

²⁹ W. Bobrowski, *Kaszubska szkoła na Głodnicy*, w: *Jana Drzeżdżona nie dołączony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1995, s. 92–104; W. Bobrowski, *O elementarnej szkole kaszubskiej na Głodnicy*, w: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz, K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1997, s. 235–239; W. Bobrowski, *Głód rodnej mowy, czyli rzecz o Kaszubskiej Szkole na Głodnicy*, w: *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. K. Kossak-Głowczewski, Gdańsk 1999, s. 146–168.

³⁰ Propozycja utworzenia Liceum Kaszubskiego podła podczas XI Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, który odbył się 9 grudnia 1989 r. Patrz: B. Cirocka, *Nasze Jutro. XI Walny Zjazd Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*, dz. cyt. s. 18.

³¹ *Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty*. Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425

ła się na wniosek rodziców i prowadzona mogła być na trzy sposoby: 1) „w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach”; 2) „w grupach, oddziałach lub szkołach – z dodatkową nauką języka oraz własnej historii i kultury”; 3) „w międzyszkolnych zespołach nauczania” (art. 13.2.). Ustawa o systemie oświaty z 1991 r. nie poruszała kwestii podstawy programowej. Dopiera nowelizacja tej ustawy z 1996 r.³² zapowiada przygotowanie podstawy programowej, która miałaby być obowiązkowym zestawem „treści nauczania oraz umiejętności, które są uwzględniane w programie nauczania i umożliwiają ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych” (art.3.1.13). Jak można sądzić z treści znowelizowanej ustawy, także nauczanie języka kaszubskiego miało być objęte podstawą programową.

Pierwsza podstawa programowa dla nauczania języka kaszubskiego została opublikowana w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego³³. Dla Kaszubów ważne jest to, że rozporządzenie jednoznacznie klasyfikuje nauczanie języka kaszubskiego jako część kształcenia ogólnego, które dedykowane jest dzieciom i młodzieży kaszubskiej. Takie ujęcie edukacji kaszubskiej poważnie doszacowało język, kulturę i tożsamość kaszubską.

Jednakże problemem rodzącej się wówczas praktyki edukacyjnej był nie tyle brak podstawy programowej, ile swoista niechęć środowiska nauczycielskiego wobec nauczania języka kaszubskiego³⁴. Drugim problemem była kwestia finansowania nauki języka kaszubskiego w szkole. Warto przypomnieć, że pierwsze subwencjonowanie nauczania kaszubskiego miało miejsce w 1995 r., i była to subwencja celowa dla Szkół Podstawowych na Głodnicy i w Miłoszewie.

---

³² Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty – nowelizacja z dnia 15 maja 1996 r. Dz.U. 1996 Nr 67 poz. 329.

³³ Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego. Dz.U. 1999 Nr 14 poz. 129.

³⁴ B. Cirocka, *Nasze Jutro...*, dz. cyt., s. 18. Por. także: K. Kossak-Główczewski, *Język, tożsamość i edukacja w recepcji Kaszubów: rodziców i nauczycieli*, w: K. Kossak-Główczewski, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. A. Kożyczkowska, M. Szczepka-Pustkowska, Gdynia 2019, s. 148–216.

Uczniowie

Nauka języka i kultury kaszubskiej jest dobrowolna i odbywa się wyłącznie na podstawie deklaracji rodziców ucznia. Wola rodziców jest wyrażana pisemnie i przedkładana władzom szkoły, które – na mocy obowiązującego prawa – są zobligowane, aby taką deklarację przyjąć. Instrukcja deklaracji wraz ze wzorem wniosku dostępna jest na stronach internetowych Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego³⁵ oraz Stowarzyszenia Osób Narodowości Kaszubskiej Kaszëbskô Jednota³⁶.

Tabela nr 1 pozwala prześledzić dane dotyczące liczby uczniów uczęszczających na lekcje języka kaszubskiego od roku 2006³⁷ do roku 2018. Dane – pozyskane ze spisów Systemu Informacji Oświatowej – wskazują wzrost całościowej liczby uczniów od wartości 1549 w roku 2006 do około 20000 osób w roku 2014 i 20396 – w roku 2018. Wydaje się, że populacja uczniów uczęszczających na lekcje języka kaszubskiego osiągnęła swój pułap, czyli właśnie liczbę ok. 20000 w roku 2014 i od tego czasu oscyluje wokół tej wartości. Przekłada się to również na wzrost liczby placówek, w których prowadzi się lekcje języka kaszubskiego od 104 w roku 2006 do ok. 500 w latach 2015, 2016, 2017 i 381 w roku 2018. Przy czym spadek liczby placówek może być spowodowany likwidacją gimnazjów, wymaga to jednak sprawdzenia.

Od 2010 r. prowadzi się nauczanie języka kaszubskiego w placówkach przedszkolnych; od 2013 r. naucza się języka kaszubskiego w zasadniczych szkołach zawodowych, obecnie szkołach branżowych I stopnia. Od roku 2014 nauczanie języka kaszubskiego wprowadziła jedna ze szkół specjalnych, w której – w 2018 r. – naukę kaszubskiego pobierało 6 uczniów.

---

³⁵ *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie*. Internet: <http://kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/1051> (dostęp: 5.11.2019)

³⁶ *Stowarzyszenia Osób Narodowości Kaszubskiej Kaszëbskô Jednota*. Internet: <http://kaszëbsko.com/zloz-wniosek> (dostęp: 5.11.2019 r.)

³⁷ Brak danych statystycznych z przed 2006 r., które w pełni ukazałyby całkowitą liczbę uczniów uczestniczących w lekcjach języka kaszubskiego w latach 1991–2005.

Od 2006 r. – czyli od momentu, w którym System Informacji Oświatowej gromadzi dane liczbowe – obserwuje się stałą tendencję ucieczki uczniów z systemu nauczania języka kaszubskiego wraz z przechodzeniem uczniów do kolejnych, wyższych szkół (Wykresy nr 1, nr 2). Porównanie liczby uczniów gimnazjum do liczby uczniów szkoły podstawowej uczęszczających w lekcjach języka kaszubskiego (Tabela nr 3) wskazuje, że całkowita liczba gimnazjalistów to tyle, co około 15–20% całkowitej liczby uczniów szkół podstawowych. Jeśli jednak zsumować obie wartości, to gimnazjaliści stanowią od 13 do 16% sumy uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum, którzy uczestniczą w nauce języka kaszubskiego. Odstają od wskazanych wartości tylko dane dotyczące roku 2006, co prawdopodobnie było spowodowane zbyt słabym wówczas rozpropagowaniem informacji o zasadach organizacji nauki języka kaszubskiego w szkole.

Szczególnie interesujące są jednak dane Systemu Informacji Oświatowej z lat 2017 i 2018. Przypomnę, że od roku szkolnego 2017–2018 trwało wygaszanie gimnazjów. W roku 2017 gimnazja miały już tylko dwie klasy: klasę II i III; w 2018 r. – już tylko jedną klasę, czyli klasę III. Dlatego też warto przyjrzeć się danym statystycznym tego okresu: w 2017 r., łącznie w klasie II i III na lekcje kaszubskiego uczęszczało 2001 uczniów, co stanowi 10,97% sumy wszystkich uczących się języka kaszubskiego w szkołach podstawowych i gimnazjach. Natomiast w roku 2018 – w klasach trzecich gimnazjum było już tylko 274 uczniów i jest to 1,44% sumy. Dane te sugerują, że uczniowie nie tylko odchodzili z lekcji kaszubskiego przy okazji przejścia ze szkoły podstawowej do gimnazjum, ale rezygnowali także z nauki języka kaszubskiego w trakcie gimnazjum, szczególnie między klasą II i III. Podsumowując zatem wątek liczebności szkół podstawowych i gimnazjalnych, można wskazać na kilka prawidłowości: 1) nauką języka kaszubskiego w szkole podstawowej objętych było ok. 84–87% sumy wszystkich uczniów szkół podstawowych i gimnazjów; 2) nauką kaszubskiego w klasach I, II i III gimnazjum objętych było ok. 13–16% sumy wszystkich uczniów szkół podstawowych i gimnazjów; 3) na naukę języka kaszubskiego w klasach II i III gimnazjum uczęszcza ok. 11% sumy wszystkich uczniów szkół podstawowych i gimnazjów; 3) naukę kaszubskiego w klasie III gimnazjum kontynuuje ok. 1,5%

sumy wszystkich uczniów szkół podstawowych i gimnazjów. Można więc mówić o ucieczce uczniów z edukacji kaszubskiej w dwóch momentach: 1) przy przejściu ze szkoły niższego szczebla do szkoły wyższego szczebla 2) wewnątrz poziomu kształcenia.

Przesunięcie uwagi na odsetek uczniów języka kaszubskiego w szkołach ponadgimnazjalnych w odniesieniu do sumy wszystkich uczniów uczęszczających na naukę kaszubskiego w szkołach podstawowych, gimnazjalnych i szkołach ponadpodstawowych poszerza pole widzenie omawianego problemu (Tabeli nr 2). Procent uczniów pobierających naukę języka kaszubskiego w szkołach ponadgimnazjalnych był najwyższy w roku 2006 i wyniósł 6,78% sumy wszystkich uczniów trzech szczebli edukacyjnych (bez przedszkoli). Między rokiem 2007 a 2012 – odsetek uczniów języka kaszubskiego w szkołach ponadgimnazjalnych to około 2,0–2,5%. Od 2013 odsetek ten stopniowo rośnie do poziomu 5,66% w roku 2016, 5,68% w roku 2017 i 5,4% w roku 2018. Jak dotąd nie udało się powtórzyć wyniku z roku 2006.

Porównawcza analiza danych liczbowych gromadzonych przez System Informacji Oświatowej (Tabela nr 1, nr 2, nr 3; Wykres nr 1, nr 2, nr 3, nr 4) pozwala rozpoznać pełną trajektorię ucieczkową uczniów z edukacji kaszubskiej, którą konstruuje okazje przechodzenia uczniów ze szkoły niższego do szkoły wyższego szczebla: pierwsza ucieczka następowała po szkole podstawowej, druga po gimnazjum. Jednocześnie te same dane pozwalają także rozpoznać tendencję ucieczek międzyklasowych. Pełniejsze rozpoznaje obszarów trajektorii ucieczkowej wymaga bardziej szczegółowych danych liczbowych.

Przedszkolna edukacja kaszubska

Od roku szkolnego 2010/2011 prowadzi się nauczanie języka kaszubskiego i kultury kaszubskiej w przedszkolach. W tym samym roku szkolnym Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie pilotażowo wdrożyło program o nazwie „Kaszëbsczi cëdowny swiat”³⁸. Program był realizo-

---

³⁸ R. Mistarz, F. Baska-Borzyszkowska, T. Fopke, I. Makurat, B. Ugowska, *Kaszëbsczi cëdowny swiat. Program dla przedszkoli kaszubskich*. Gdańsk 2011; *Kaszëbsczi cëdowny swiat. Publikacja konferencyjna*, red. K. Knopik, Gdańsk 2011.

wany i jednocześnie ewaluowany w trzech przedszkolach: „Tęczowa Trójeczka” w Kościerzynie, „Wesołe Przedszkolaki” w Chojnicach oraz „Iskierki” w Rumii.

Autorką programu jest Renata Mistarz, która do współpracy zaprosiła Felicję Baska-Borzyszkowską, Tomasza Fopke, Iwonę Makurat i Bożenę Ugowską. W dziejach edukacji kaszubskiej jest to pierwszy i jedyny program, którego koncepcja ma przemyślaną i w miarę spójną podstawę teoretyczno-filozoficzną, i który dedykowany jest dzieciom w wieku przedszkolnym³⁹.

Podstawa teoretyczno-filozoficzna programu „Kaszëbsczi cëdowny swiat” konstruowana jest na trzech założeniach: 1) edukacja kaszubska jest edukacją dwujęzyczną i dwukulturową (tak ujęta edukacja kaszubska rozumiana jest jako wstęp do edukacji wielokulturowej i międzykulturowej); 2) kultura i język kaszubski są autonomiczne (ulożenie w konstruktywizm pozwala autorce wzbogacić swoje podejście metodologiczne o holizm i elementy hermeneutyki); 3) inteligencja ucznia jest złożona (autorka sięga po koncepcję inteligencji wielorakich Howarda Gardnera i jest to pierwsza sytuacja wykorzystania elementów psychologii kształcenia w pracach koncepcyjnych nad programem kształcenia z zakresu edukacji kaszubskiej)⁴⁰. Efektem przyjętego podejścia metodologicznego jest uzyskana wieloaspektowość programu, co powoduje, że program ten jest jednocześnie projektem⁴¹: 1) wychowania przedszkolnego; 2) nauczania języka kaszubskiego; 3) rozwoju inteligencji ucznia w obszarach wskazanych przez Howarda Gardnera.

W roku szkolnym 2014–2015 we współpracy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku zrealizowano projekt pt. „Cudowny świat kaszubskiego przedszkolaka”. Koncepcyjnie jest on kontynuacją programu „Kaszëbsczi cëdowny swiat”, a jego autorką jest również Renata Mistarz.

Kaszëbsczi cëdowny swiat. Śpiewnik dla przedszkoli kaszubskich, wyb. T. Fopke, Gdańsk 2011.

³⁹ R. Mistarz, F. Baska-Borzyszkowska, T. Fopke, I. Makurat, B. Ugowska, *Kaszëbsczi cëdowny swiat...*, dz. cyt., s 28 i następ.

⁴⁰ Tamże, s. 5–14.

⁴¹ Tamże, s. 15–23.

Program „Cudowny świat kaszubskiego przedszkolaka” silnie koncentruje się na potrzebach nauczycieli edukacji przedszkolnej w zakresie wiedzy teoretycznej i metodycznej oraz umiejętności językowych z wyakcentowaniem specyficznych potrzeb uczniów edukacji przedszkolnej. Program jest bardziej dojrzały i bardziej spójny, co udało się autorce osiągnąć dzięki pilotażowi z lat 2010–2011, który miał charakter ewaluacyjny.

Matury z języka kaszubskiego

Od 2005 r. egzamin maturalny dopuszcza możliwość wyboru języka kaszubskiego jako przedmiotu dodatkowego. Od 2008 r. egzamin maturalny z języka kaszubskiego odbywał się w formie ustnej, dla której nie określono poziomu trudności; lub w formie pisemnej, wyłącznie na poziomie rozszerzonym. Abiturienti mogli także zdawać egzamin z języka kaszubskiego w formie ustnej i pisemnej według zasad wskazanych wyżej⁴². W 2010 r. zdający egzamin mogli w części pisemnej wybierać między poziomem podstawowym i rozszerzonym. Pozostałe zasady nie uległy zmianie⁴³. Od roku 2015 abiturienti mogą nadal decydować, czy będą zdawać egzamin w części pisemnej, czy też – pisemnej i ustnej. Dla części ustnej – jak wcześniej – nie określa się stopnia trudności, ale egzamin w części pisemnej może być zdawany wyłącznie na poziomie rozszerzonym⁴⁴.

---

⁴² *Informator o egzaminie maturalnym od 2008 roku. Język kaszubski*. Internet: http://www.oke.gda.pl/plikiOKE/Egzamin_maturalny/Informatory/inf_kaszubski_2008.pdf (dostęp: 11.12.2014 r.), s. 15.

⁴³ *Egzamin maturalny od 2010 r. Aneks do informatorów o egzaminie maturalnym od 2008 r. z: języka polskiego, języka obcego nowożytnego (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski, hiszpański, włoski), biologii, chemii, fizyki i astronomii, geografii, historii, historii muzyki, historii sztuki, wiedzy o społeczeństwie, wiedzy o tańcu, języka mniejszości narodowej (białoruski, litewski, ukraiński), języka kaszubskiego. Aneks do informatorów o egzaminie maturalnym od 2009 r. z: informatyki, języka łacińskiego i kultury antycznej, filozofii.*

Internet: http://www.oke.gda.pl/plikiOKE/Egzamin_maturalny/Informatory/inf_aneks_2010.pdf (dostęp: 11.12.2014 r.), s. 197.

⁴⁴ *Informator o egzaminie maturalnym z języka kaszubskiego jako języka regionalnego od roku szkolnego 2014/2015*, s. 9. Internet: <https://cke.gov.pl/images/>

Zakres egzaminu maturalnego odpowiada podstawie programowej dla IV etapu kształcenia ogólnego z zakresu nauczania języka i kultury kaszubskiej. Podstawa programowa dla tego etapu stawia wymagania w zakresie wiedzy (znajomość kultury materialnej i duchowej) a także umiejętności posługiwania się tzw. „rozwiniętym zasobem środków językowych” (leksyka, gramatyka, ortografia, fonetyka) i umiejętności pracy z tekstem w języku kaszubskim (analiza i interpretacja tekstów kultury).

W części ustnej egzaminu maturalnego z języka kaszubskiego ocenie podlega umiejętność konstruowania wypowiedzi na ustalony temat, jej logiczna spójność a także poprawność językowa. Egzamin trwa 30 minut i składa się z trzech etapów: 1) losowania tematu i przygotowania się do wypowiedzi, 2) monologicznej wypowiedzi; 3) rozmowy dotyczącej wygłoszonej wypowiedzi.

Część pisemna trwa 180 minut i składa się z trzech etapów: 1) testu rozumienia tekstu pisanego (na różnych poziomach); 2) przekładu, tj. tłumaczenia kaszubskiego tekstu na język polski; 3) wypracowania, które może być napisane w języku polskim lub kaszubskim.

W ostatnim etapie części pisemnej abiturient wybiera zadanie spośród dwóch możliwości: rozprawki problemowej lub analizy porównawczej wskazanych utworów literackich. Ocenie podlegają umiejętności językowe zdających (fleksja, gramatyka i ortografia) i umiejętności typowe dla konstruowania wypowiedzi pisemnej. „Informator dla egzaminu maturalnego z języka kaszubskiego jako regionalnego od roku szkolnego 2014/2015” wskazuje listę lektur obowiązkowych i do wyboru⁴⁵. Pierwsza grupa zawiera najważniejsze teksty kultury kaszubskiej z zakresu prozy, liryki i dramatu. Druga – zawiera m.in. przekłady na język kaszubski dzieł polskich (takich jak *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza⁴⁶). Informator podaje także katalog lektur pomocniczych, jak

---

EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informatory/2015/Jezyk_kaszubski_jako_jezyk_regionalny.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.)

⁴⁵ *Informator o egzaminie maturalnym z języka kaszubskiego...*, dz. cyt., s. 26–28.

⁴⁶ A. Mickiewicz, *Pón Tadeusz. To je òstatny najachùk na Lëtwie. Slacheckò historió z rokù 1811 i 1812 w dwanòsce knégach wiérszã*, skaszëbił S. Janke. Wejrowò – Gdańsk 2010..

przykładowo *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny* pod redakcją Jerzego Tredera⁴⁷ czy Róży Ostrowskiej i Izabelli Trojanowskiej *Bedeker kaszubski*⁴⁸.

Od 2015 r. abiturienti nie mogą korzystać ze słowników językowych kaszubsko-polskich. Wcześniejsze „Informatory...” w opisie warunków przeprowadzania maturalnych egzaminów pisemnych⁴⁹ dopuszczały możliwość używania słowników Jana Trepczyka, Stefana Ramuła i Eugeniusza Gołąbka⁵⁰.

W Tabeli nr 4 zestawiono dane dotyczące liczby osób, które zdały egzamin dojrzałości z języka kaszubskiego w latach 2005–2019. Jak wynika z przedstawionych danych liczbowych odsetek osób, które zdały egzamin maturalny z język kaszubski jest niewielki i jest to najbardziej krytyczny moment edukacji kaszubskiej. Obok problemu niewielkiej liczby osób, które zdały egzamin maturalny z kaszubskiego, z konieczności trzeba – choćby pobieżnie – przyjrzeć się jakościowej stronie jego wyników. Ułatwiają to raporty Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, które są corocznie publikowane na stronie internetowej Komisji. W raportach dotyczących języka kaszubskiego – podobnie jak w przypadku innych przedmiotów maturalnych obowiązkowych i dodatkowych – wyniki poddawane są analizie ilościowej i jakościowej. Analiza ilościowa wskazuje procent osób, które pozytywnie rozwiązały konkretne zadanie egzaminacyjne. Analiza jakościowa bada kompetencje językowe i kulturowe abiturientów, a także ich świadomość językową.

---

⁴⁷ *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006.

⁴⁸ R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*. Gdynia 1962.

⁴⁹ *Informator o egzaminie maturalnym od 2008 roku. Język kaszubski*. cyt. wyd., s. 19. *Egzamin maturalny od 2010 r. Aneks do informatorów o egzaminie maturalnym od 2008 r. z: języka polskiego, języka obcego nowożytnego (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski, hiszpański, włoski), biologii, chemii, fizyki i astronomii, geografii, historii, historii muzyki, historii sztuki, wiedzy o społeczeństwie, wiedzy o tańcu, języka mniejszości narodowej (białoruski, litewski, ukraiński), języka kaszubskiego...*, dz. cyt., s. 202.

⁵⁰ J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski, Tom 1, A – Ó*. Gdańsk 1994. J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski, Tom 2, P – Ż*. Gdańsk 1994. S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* (scalił i znormalizował J. Treder). Gdańsk 2003. E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatywny*. Gdańsk 2003.

Z przedstawionych analiz wynika, że zdający egzamin maturalny nie mają problemów z rozwiązaniem zadań, których celem jest techniczny wybór poprawnej odpowiedzi z katalogu proponowanych. Abiturienti nie mają także większych problemów z zadaniami, do których rozwiązania potrzebna jest znajomość słownictwa opisującego potoczną i terażniejszą kaszubszczyznę, czyli tzw. czynną leksykę. Problemem nie są także zadania, które polegają na tłumaczeniu tekstu z języka kaszubskiego na język polski, czy też przygotowanie wypracowania o kaszubskiej tematyce kulturowej w języku polskim.

Wypracowanie – jak pisałam – może być przygotowane w polskiej lub kaszubskiej wersji językowej. Abiturienti zwykle wybierają wypracowanie w polskiej wersji językowej, choć w przypadku matury z 2019 roku, wypracowania w języku kaszubskim były częstsze. Jak wynika z analiz jakościowych, szczególnie wypracowania pisane w języku kaszubskim jak w soczewce skupiają kłopoty, które abiturientom przysparza ich język ojczysty. Największym problemem zdających – jak można przeczytać w Raporcie z 2019 r.⁵¹ – jest „znajomość gramatyki i ortografii języka kaszubskiego” i jednocześnie słabo rozwinięta kompetencja analityczna i interpretacyjna (w tym kompetencja interpretacji porównawczej) w pracy z tekstem literackim.

Znajomość gramatyki kaszubskiej to obszar wiedzy, który decyduje o poprawnym wykonaniu przygotowanych zadań egzaminacyjnych. Jeśli dodatkowym elementem zdania jest rozbudowana leksyka obejmująca niecodzienny świat uczniów i odzwierciedlająca znormalizowaną i literacką kaszubszczyznę, to niektóre zadania okazują się nadzwyczaj trudne. Obrazuje to komentarz do zadania 2.4. z egzaminu maturalnego z 2016 r., które pozytywnie wykonało tylko 5% zdających. W Raporcie z tego roku⁵² można przeczytać:

---

⁵¹ *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2019. Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Monika Sydor, Renata Pawlak, Danuta Pioch, Warszawa 2019, s. 94. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2019/sprawozdanie/Sprawozdanie%202019%20-%20Języki%20mniejszości%20narodowych.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

⁵² *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2016. Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Elżbieta Kaliściak, Rena-

„Zadanie 2.4. (poziom wykonania – 5%) sprawiło zdającym sporo trudności, dotyczyło znajomości gramatyki języka kaszubskiego, (słowotwórstwo: zdrobnienia, formanty)”.

Innym przykładem może być komentarz do zadania 4, zaczerpnięty z tego samego Raportu⁵³:

„Zadanie 4. wymagające napisania własnego tekstu (...). W tegorocznej edycji egzaminu były wypracowania napisane w języku kaszubskim (większość była pisana po polsku). Największym problemem zdających okazały się znajomość gramatyki i ortografii języka kaszubskiego”.

Kolejnym przykładem może być komentarz do zadania 5 z Raportu z 2017 r.⁵⁴:

„Zadanie 5. (poziom wykonania – 17%) sprawiło zdającym sporo trudności, gdyż dotyczyło znajomości gramatyki języka kaszubskiego (proces językowy zwany prejotacją)”.

Albo komentarz do zadań 1, 2, 6 zaczerpnięty także z Raportu z 2017 r.⁵⁵, w którym autorzy opracowania piszą:

„Przyczyną niższych wyników w omówionych zadaniach mogło być użyte w tekście słownictwo, dotyczące spraw związanych z normalizowaniem języka, a więc nieużywane w języku codziennym, potocznym. Należy podkreślić konieczność czytania przez uczniów artykułów publicystycznych w języku kaszubskim”.

---

ta Pawlak, Danuta Pioch, Warszawa 2016, s. 68. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2016/sprawozdanie/Sprawozdanie_mniejszosci_2016.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

⁵³ Tamże.

⁵⁴ *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2017. Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. opr. Paulina Olechowska, Joanna Nawrocka, Renata Pawlak, Danuta Pioch, Warszawa 2017, s. 65. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2017/sprawozdanie/Sprawozdanie%202017%20-%20Mniejszości.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

⁵⁵ Tamże, s. 64.

W podobnym tonie napisany został inny komentarz w tymże Raporcie⁵⁶:

„Po analizie wyników zadań dotyczących przede wszystkim rozumienia tekstu na poziomie znaczeń nasuwa się wniosek, że łatwiejszy w odbiorze był dla zdających tekst drugi. Jest to jednocześnie sygnał, że przygotowując się do egzaminu maturalnego, należy także czytać publicystykę w języku kaszubskim oraz teksty o charakterze popularnonaukowym”.

I na koniec kolejne komentarze, tym razem z Raportu z 2018 r, które egzemplifikują problemy z leksyką⁵⁷:

„Zadanie 4. – było to dla zdających najtrudniejszym zadaniem w arkuszu (poziom wykonania – 4%). Wymagało znajomości leksyki kaszubskiej i polegało na podaniu synonimów dwóch występujących w tekście słów i jednego wyrażenia. Wyrażenie *bùten szèkù* dotyczy sfery słów rzadko używanych w toku nauki. Z dwoma pozostałymi słowami zdający w większości sobie poradzili, ale za całość zadania, czyli za trzy dobrze wybrane odpowiedzi, mogli uzyskać 1 punkt”.

„Zadanie 8. było dla zdających trudne (poziom wykonania – 21%). W tym zadaniu należało wyjaśnić swoimi słowami wyraz *brèkòwnik*; o którym była mowa w tekście. Znaczenie tego słowa można było wyczytać z tekstu, nie znając go z autopsji. Najwięcej kłopotów sprawiło zdającym sformułowanie poprawnego krótkiego wyjaśnienia w języku kaszubskim”.

„W zadaniu 9. należało wybrać informacje zgodne z sensem tekstu. Zadanie sprawdzało umiejętność rozumienia tekstu, jego znaczeń jawnych, jak i ukrytych. Za wskazanie czterech poprawnych odpowiedzi uczeń otrzymywał 2 punkty, za wskazanie trzech – 1 punkt. Sześć osób nie uzyskało punktów (poziom wykonania – 67%). Część zdających nie zrozumiała lek-

---

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ *Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2018. Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Monika Sydor, Renata Pawlak, Danuta Pioch, Warszawa 2018, s. 67. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2018/sprawozdanie/Sprawozdanie%202018%20-%20Języki%20mniejszości%20narodowych.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

syki zawartej w tekście, co uniemożliwiało jego zrozumienie i poprawne rozwiązanie zadania”.

Do problemu wróć w zakończeniu artykułu.

Nauczyciele języka kaszubskiego i sprawa ich kwalifikacji

Nauczyciel języka kaszubskiego – jak każdy inny nauczyciel języka – musi posiadać kwalifikacje do nauczania. Nie wystarczy zatem znać język z domu, ale konieczne staje się uzyskanie niezbędnych uprawnień do pracy nauczyciela języka kaszubskiego. Zgodnie z ustawodawstwem polskim znajomość języka nauczanego powinna być potwierdzona⁵⁸: 1) dyplomem ukończenia wyższych studiów filologicznych w zakresie danego języka; 2) dyplomem ukończenia nauczycielskiego kolegium językowego w zakresie danego języka; 3) świadectwem znajomości języka określonym w artykule 11. ust. 3. Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁵⁹; 4) zaświadczeniem wydanym przez organizację społeczną wspólnoty posługującej się danym językiem mniejszościowym, etnicznym lub językiem regionalnym.

Przyszli nauczyciele kaszubskiego mogą zatem wybrać jeden z trzech sposobów uzyskania kwalifikacji do nauczania tego języka: 1) zdać egzamin ze znajomości języka kaszubskiego przed Zespołem Orzekającym o znajomości języka kaszubskiego na potrzeby nauczania lub prowadzenia zajęć w szkołach i przedszkolach, który działa przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego; 2) zdobyć dyplom licencjata na kierunku Etnofilologia Kaszubska na Uniwersytecie Gdańskim; 3) zdobyć dyplom ukończenia metodycznych studiów po-

---

⁵⁸ Par. 14.1 i par. 14.2 w: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli*. Dz.U. 2017, poz. 1575.

⁵⁹ Art. 11.ust. 3 w: *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Dz. U. Nr 17, poz. 141 i Nr 62, poz. 550 oraz z 2009 r. Nr 31, poz. 206.

dypłomowych na Uniwersytecie Gdańskim lub w Akademii Pomorskiej w Słupsku.

Najdłuższą tradycję nadawania uprawnień do nauczania języka kaszubskiego ma Zespół Orzekający o znajomości języka kaszubskiego na potrzeby nauczania lub prowadzenia zajęć w szkołach i przedszkolach, który działa przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego⁶⁰. Podstawą prawną działania Zespołu jest § 13. Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli⁶¹. O zasadach certyfikowania kandydatów informuje Regulamin egzaminu, który dostępny jest na stronie domowej Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego⁶².

Celem egzaminu składanego przed Zespołem Orzekającym⁶³ jest diagnoza umiejętności językowych i ogólnej wiedzy z zakresu kultury kaszubskiej kandydatów do zawodu nauczyciela języka kaszubskiego. W pierwszym obszarze idzie o rozumienia ze słuchu, rozumienia tekstu pisanego, pisanie i mówienie. W drugim – o znajomość wskazanych przez Zespół Orzekający pozycji bibliograficznych. Sam egzamin składa się z części pisemnej i ustnej. Część pisemna trwa 120 minut i jej zadaniem jest sprawdzenie umiejętności językowych w zakresie

---

⁶⁰ Z informacji uzyskanych od Lucyny Radziwińskiej, specjalistki ds. edukacji przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wynika, że do 2019 r. wydano 1308 zaświadczeń terminowych. Niektóre osoby uzyskały takie zaświadczenie więcej niż jeden raz. Zaświadczeń bezterminowych do 2019 r. wydano 398. Dokładna liczba czynnych nauczycieli nie jest znana, gdyż nie prowadzi się takiej ewidencji.

⁶¹ *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli*. Dz.U. 2013 poz. 1207.

⁶² *Regulamin egzaminu przed Zespołem Orzekającym o znajomości języka kaszubskiego na potrzeby nauczania lub prowadzenia zajęć w szkołach i przedszkolach*. Internet: <http://www.kaszubi.pl/projekty/artukul?id=10> (dostęp: 12.11.2019 r.)

⁶³ Tamże.

rozumienia tekstu mówionego i pisanego oraz pisanie (wypracowanie) a także wiedzy ogólnej z zakresu kultury kaszubskiej. W części ustnej – która trwa maksymalnie 20 minut – badane są kompetencje językowe w zakresie mówienia oraz badana jest ogólna wiedza o kulturze kaszubskiej.

Zgodnie z Regulaminem Zespołu Orzekającego z 2017 r. egzamin o znajomości języka kaszubskiego zalicza osiągnięcie co najmniej 32% ogólnej puli punktów przewidzianych dla każdej ze sprawności językowych. Jeśli zdający nie osiągnie w którejkolwiek z badanych sprawności minimalnej liczby punktów to oznacza to, że nie zdał egzaminu.

Zaświadczenia o znajomości kaszubskiego wydawane są bezterminowo lub na określony okres. O okresie ważności zaświadczenia wydanego przez Zespół Orzekający decyduje wynik egzaminu. Uzyskanie od 81 do 100% w skali punktowej oznacza, że zdający uzyskał uprawnienia do nauczania języka kaszubskiego na okres 5 lat. W przypadku, gdy zdający uzyskał od 66 do 80% w skali punktowej – Zespół Orzekający wydaje uprawnienia na okres 3 lat. Zdobycie na egzaminie od 51 do 65% w skali punktowej pozwala wydać zdającemu uprawnienia do nauczania kaszubskiego na okres 1 roku. Uzyskanie 50% i mniej – oznacza niezdanie egzaminu i jest jednoznaczne z odmową wydania zaświadczenia. Bezterminowe zaświadczenie o prawie do nauczania języka kaszubskiego może być wydane w sytuacji, gdy nauczyciel ukończy studia podyplomowe i powiadomi o tym fakcie Zespół Orzekający.

Trzeba dopowiedzieć, że egzamin składany przed Zespołem Orzekającym – jak pisałam wcześniej – bada sprawności językowe dla posługiwania się językiem kaszubskim. Wyniki egzaminu opisuje się poprzez skalę biegłości językowej zawartą w Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ)⁶⁴. Zespół Orzekający o znajomości języka kaszubskiego przyjął dwa poziomy biegłości B1 i B2 (są to środkowe poziomy w sześciostopniowej skali). W Regulaminie Zespołu Orzekającego przyjęto, że poziom B1 jest najniższym poziomem biegłości, który powinien posiadać zdający, co odpowiada osiągnięciu minimalnej liczby punktów, czyli od 51 do 65% skali punktowej. Poziom B2

---

⁶⁴ Europejskim Systemie Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie, Warszawa 2003.

jest najwyższym poziomem biegłości językowej zdającego i odpowiada temu uzyskanie wyniku egzaminacyjnego w przedziale co najmniej 81% w skali punktowej.

Kierunek Etnofilologia Kaszubska powołany został na Uniwersytecie Gdańskim w grudniu 2012 r., pierwsi studenci rozpoczęli naukę w roku akademickim 2013/2014. Instytucją prowadzącą jest Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego; autorką programu, organizatorką i nieformalną kierowniczką kierunku jest Justyna Pomierska. Są to studia pierwszego stopnia, w ramach których studenci pogłębiają znajomość języka kaszubskiego i prowadzą studia nad językiem oraz kulturą kaszubską. Studia oferują dwie specjalności do wyboru: nauczycielką lub animacyjno-medialną. Jednak wszyscy studiujący wybierali/wybierają specjalność nauczycielką, gdyż daje ona szersze możliwości zatrudnienia (także w mediach kaszubskich). Łącznie (dwa pełne cykle kształcenia) kierunek ukończyło 13 absolwentów⁶⁵. Obecnie – z powodu niskiej corocznej rekrutacji – wzbogacono ofertę studiów o drugi przedmiot nauczania. Osoby kończące kierunek Etnofilologia Kaszubska uzyskują kwalifikacje do nauczania języka kaszubskiego i języka polskiego w szkole podstawowej⁶⁶. Jest to zatem powrót do wcześniejszej formuły kształcenia, kiedy kaszubistyka istniała w ofercie studiów Uniwersytetu Gdańskiego jako dodatkowa specjalność w ramach kierunku Filologia Polska.

Podyplomowe Studium Kwalifikacyjne Pedagogiczno-Metodyczne Nauczania Języka Kaszubskiego od 2012 r. znajduje się w ofercie edukacyjnej Uniwersytetu Gdańskiego. Autorką programu i jednocześnie kierowniczką jest także Justyna Pomierska. Do końca roku 2019 odbyło się sześć edycji, które łącznie ukończyło 140 nauczycieli. W przygotowaniu jest kolejna edycja, do której zgłosiło się 16 osób⁶⁷. Kwalifikacyjne Metodyczno-Kulturoznawcze Nauczanie Języka Kaszubskiego w formie studiów podyplomowych prowadzi również Akademia Pomorska w Słupsku; pierwsza edycja zakończyła się w roku 2011. Obec-

---

⁶⁵ Informacja uzyskana od Justyny Pomierskiej.

⁶⁶ *Etnofilologia kaszubska. Studia stacjonarne o profilu praktycznym*. Internet: <http://www.kaszubi.pl/o/etnofilologia> (dostęp: 15.11.2019 r.).

⁶⁷ Informacje uzyskane od kierowniczkii studiów Justyny Pomierskiej.

nie kierowniczką studiów jest Adela Kuik-Kalinowska. Z informacji uzyskanych od Lucyny Radzimińskiej – specjalistki ds. edukacji Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – wynika, że do 2019 r. zrealizowano sześć edycji, które łącznie ukończyło 211 nauczycieli⁶⁸.

Co istotne, obie formuły studiów podyplomowych dedykowane są wyłącznie osobom, które posiadają już kwalifikacje nauczycielskie; studia przygotowują zatem do nauczania kaszubskiego jako drugiego przedmiotu. Zakres uprawnień jest związany z uzyskanym wcześniej stopniem zawodowym licencjata bądź magistra. Nauczyciel ze stopniem licencjata, po ukończeniu studiów podyplomowych może nauczać języka kaszubskiego tylko w przedszkolu i w szkole podstawowej.

Obie formy edukacyjne – studia podyplomowe w Gdańsku i w Słupsku – oprócz dydaktyki nauczania języka kaszubskiego, proponują także zajęcia z zakresu wiedzy o języku kaszubskim (w tym gramatyka) i kulturze kaszubskiej (w tym literatura). Studenci w toku trzysemestralnej nauki mogą także pogłębić swoje umiejętności językowe w ramach tzw. praktycznej nauki języka.

Absolwenci gdańskich studiów podyplomowych na mocy Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów potwierdzających znajomość języka pomocniczego⁶⁹ nie muszą dodatkowo ubiegać się o certyfikat o znajomości języka kaszubskiego wydawany przez Zespół Orzekający. Z kolei absolwenci słupskich studiów kwalifikacyjnych muszą dodatkowo wystąpić o taki certyfikat, z powodu nie ujęcia tych studiów w Rozporządzeniu MSWiA w spra-

---

⁶⁸ Skierowałam do kierowniczki studiów podyplomowych w Słupsku zapytanie o podstawowe informacje dotyczące daty pierwszej edycji, łącznej liczby edycji, łącznej liczby absolwentów. Nie otrzymałam jednak żadnej odpowiedzi. Posługuję się więc danymi statystycznymi, które uzyskanymi od Lucyny Radzimińskiej. Są to dane dotyczące liczby bezterminowych Zaświadczeń o znajomości języka kaszubskiego, które absolwentom słupskich studiów podyplomowych wydał Zespół Orzekający przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

⁶⁹ *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów potwierdzających znajomość języka pomocniczego*. Dz. U. z 2005 r. Nr 119, poz. 1013.

wie dyplomów⁷⁰. Uprawnienia do nauczania języka kaszubskiego wydawane są absolwentom bezterminowo lub na czas określony. O typie zaświadczenia decyduje wynik egzaminu językowego. Osobom, które uzyskały oceny dobrą lub bardzo dobrą z egzaminu (czyli 75–100% punktów na egzaminie), przyznawane są bezterminowe kwalifikacje do nauczania języka kaszubskiego⁷¹.

Z konieczności w tym miejscu trzeba podnieść kwestię jakościowego przygotowania nauczycieli do nauczania języka kaszubskiego. Otóż uzyskanie kwalifikacji do nauczania języka kaszubskiego poprzez takie formy edukacyjne jak studia licencjackie z zakresu etnofilologii kaszubskiej i metodyczne studia podyplomowe bez wątpienia związane są z koniecznością nabycia i ugruntowania wiedzy językowej i kulturowej. Wiąże się to także ze znacznym pogłębieniem kompetencji językowych w zakresie posługiwania się językiem kaszubskim w obszarach rozumienia ze słuchu, rozumienia tekstu pisanego, mówienia oraz pisanie i czytania. Ponadto studenci i słuchacze nabywają wiedzę i umiejętności w zakresie dydaktyki ogólnej i dydaktyki języka kaszubskiego. Odbywają także praktyki nauczycielskie w ramach przygotowania metodycznego do zawodu nauczyciela języka kaszubskiego.

Tymczasem egzamin składany przed Zespołem Orzekającym nie wydaje się dobrym narzędziem, które weryfikuje wiedzę ogólną z zakresu kultury kaszubskiej i wiedzę językową, jak i samą znajomość języka. Szczególnie w przypadku wiedzy ogólnej z zakresu kultury kaszubskiej wymagania Zespołu Orzekającego są niewielkie (zwłaszcza w porównaniu z programami studiów), o czym świadczyć może choćby bibliografia dla przygotowujących się do egzaminu zamieszczona na stronie inter-

---

⁷⁰ Obecnie trwają starania o znowelizowanie rozporządzenia MSWiA w sprawie w sprawie dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów potwierdzających znajomość języka pomocniczego.

⁷¹ *Kwalifikacyjne metodyczno-kulturoznawcze nauczanie języka kaszubskiego*. Internet: <https://rekrutacja.apsl.edu.pl/Rekrutacja/Oferta/podyplomowe/kwalifikacyjne-metodyczno-kulturoznawcze-nauczania-jezyka-kaszubskiego> (dostęp: 10.11.2019 r.).

netowej Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego⁷². Lista pozycji liczy łącznie pięć tytułów, w tym tylko jeden jest opracowaniem naukowym, pozostałe mają charakter popularyzatorski. Katalog proponowanych książek nie zawiera tytułów z zakresu literatury kaszubskiej, w tym literatury kaszubskojęzycznej (tylko jedna pozycja popularno-naukowa napisana jest w dwóch wersjach językowych). Problemem obserwowanym w toku egzaminów są również słabe umiejętności językowe niektórych kandydatów do zawodu nauczyciela języka kaszubskiego. Niektórzy przystępują do egzaminu po 60-godzinny (lub krótszym) kursie języka kaszubskiego dla początkujących. O tych problemach oraz o kłopotach metodycznych zdających przeczytać można w „Komunikacie Zespołu Orzekającego po posiedzeniu w dniu 13 stycznia 2016 r.”⁷³:

„Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, jako stowarzyszenie reprezentujące interesy społeczności posługującej się językiem regionalnym poprzez swój Zespół Orzekający przeprowadza procedurę orzekania o znajomości języka kaszubskiego. Ma na uwadze, by wdrażana i realizowana była edukacja na wysokim poziomie, a – nade wszystko – by nie ucierpiało dobro dzieci i młodzieży uczących się języka kaszubskiego. Zależy nam przede wszystkim na tym, by dzieci i młodzież nie zniechęcać słabym poziomem nauczania, brakiem stosownych umiejętności u nauczycieli, nudą i brakiem pomysłów na atrakcyjną naukę ze strony nauczycieli. Nie chcemy, by temu podobne właściwości edukacji kaszubskiej przyczyniły się do porzucania języka kaszubskiego i w efekcie – jego ostatecznego zaniku.

(...)

Problemy osób ubiegających się o uzyskanie zaświadczenia potwierdzającego znajomość języka kaszubskiego na potrzeby nauczania w szkołach i przedszkolach mają swoje źródło w zbyt szybkim podejściu do egzaminu, gdy nie osiągnęli oni jeszcze wystarczających umiejętności – przede wszystkim w zakresie pisania po kaszubsku. Krótki 60-godzinny kurs (lub jeszcze krótszy), np. „Język kaszubski dla początkujących”, który wielu

---

⁷² Bibliografia do egzaminu przed Zespołem Orzekającym o znajomości języka kaszubskiego. Internet: http://www.kaszubi.pl/images/dodatkowe/A%2007.2016/Bibliografia%20do%20egzaminu_marzec_2016.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

⁷³ Komunikat Zespołu Orzekającego po posiedzeniu w dniu 13 stycznia 2016 r. Internet: http://www.kaszubi.pl/images/dodatkowe/A%2007.2016/Komunik_Zesp_Orzek_2016_01_13_Popr.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).

przechodzi, także okazuje się niewystarczający, by osoby, szczególnie te, które dopiero co rozpoczęły naukę języka kaszubskiego, mogły odnieść sukces na egzaminie. Decyzja o przystąpieniu do egzaminu, jaka nastąpiła w przeszłości z inicjatywy samych ubiegających się, bądź pod naciskiem dyrektorów szkół czy organów prowadzących, rodzi określone skutki w postaci niepowodzeń czy dramatów”.

Do problemu wrócę w ostatniej części artykułu.

Podręczniki do nauczania języka kaszubskiego*

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie – jako stowarzyszenie, które reprezentuje społeczne interesy Kaszubów – przyjęło na siebie funkcję wydawcy podręczników do edukacji kaszubskiej i koordynuje całością prac w zakresie merytorycznego przygotowania podręczników a także zajmuje się ich promocją i dystrybucją.

Edukacja kaszubska dysponuje dwoma generacjami podręczników i książek pomocniczych. O ich głównie jakościowej różnicy decyduje czas, w którym zostały przygotowane. Pierwsza generacja to książki szkolne, których fundament stanowią doświadczenia autorów, którzy prowadzili zajęcia z edukacji kaszubskiej już w latach 90. dwudziestego wieku. Są to książki, które powstawały w nauczycielskim działaniu i uchwycona w nich rzeczywistość kaszubska jest poniekąd odzwierciedleniem codzienności końca dwudziestego wieku. Drukiem podręczniki te zaczęły się one ukazywać już na początku pierwszej dekady dwudziestego pierwszego wieku. Po około 10 latach zostały one zmodyfikowane i dostosowane do nowej podstawy programowej. Druga generacja – to podręczniki, które także wyrastają z praktycznych doświadczeń nauczycielskich. Książki te są autorskim odczytaniem(?) / wyobrażeniem(?) oczekiwań uczniów, którzy poprzez edukację etniczną mają być wprowadzeni w język i kulturę kaszubską. Ważną cechą tych podręczników jest to, że ich autorzy nie tylko próbują wpasować się w codzienność dzieci i młodzieży (właściwie we własne wyobraże-

---

* Spis aktualnych podręczników do edukacji kaszubskiej został zamieszczony pod tekstem.

nia tejże codzienności), ale próbują także dostosować się do ich potrzeb rozwojowych. Do podręczników i książek pomocniczych pierwszej generacji trzeba zaliczyć prace autorów: 1) Danuty Pioch; 2) Jaromiry Labuddy; 3) Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej; 4) Teresy Czerwińskiej, Aleksandry Pająk i Lucyny Sorn. Książki szkolne drugiej generacji to prace: 1) Felicji Baska-Borzyszkowskiej i Wojciecha Myszka; 2) Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt. Do tej grupy autorów trzeba dodać także Marzenę Dembek i Ludmiłę Gołąbek, które co prawda napisały słowniki kaszubskie, ale mogą być one używane jako książki pomocnicze do wczesnej edukacji kaszubskiej, gdyż są dobrą inspiracją do przygotowania autorskiego programu nauczania. Wymienić też trzeba Emilię Maszke⁷⁴, jednak jej podręczniki – z 2018 r. i z 2019 r. – pisane są w oparciu o wzór kaszubszczyzny typowy dla codzienności kaszubskiej lat 80. i 90. dwudziestego wieku (łącznie z obowiązującym wówczas w edukacji szkolnej dialektalnym ujęciem języka kaszubskiego). Pod tym względem są to więc książki szkolne, które zaliczyć trzeba do grupy podręczników pierwszej generacji.

Podręczniki i książki pomocnicze – szczególnie pierwszej generacji – dostosowane są do możliwości językowych uczniów. Było/jest to podyktowane zróżnicowaną sytuacją językową dzieci kaszubskich: nie wszyscy uczniowie uczęszczający na lekcje języka kaszubskiego byli/są czynnymi użytkownikami tego języka. Niektórzy uczniowie znali/znają język kaszubski czynnie, inni biernie, jeszcze inni w ogóle nie posługiwali się/nie posługują się językiem kaszubskim. Zdarza(ło) się również, że na lekcje języka kaszubskiego uczęszczali/uczęszczają uczniowie, którzy etnicznie nie byli/ nie są Kaszubami. Stąd ta grupa podręczników odzwierciedla złożoną sytuacją językową, z którą autorzy-nauczyciele spotykali się w swojej pracy dydaktycznej. Można zatem rozpoznać książki szkolne dedykowane uczniom z dobrą znajomością języka kaszubskiego i do tej grupy będą należeć prace takich autorów jak: 1) Danuta Pioch; 2) Jaromira Labuda; 3) Witold Bobrowski i Katarzyna Kwiatkowska. Dla uczniów, którzy uczęszczają na kurs początkowy, de-

---

⁷⁴ Do podręcznika Emilii Maszke odniosę się w ostatniej części artykułu.

dykowane są podręczniki pomocnicze Teresy Czerwińskiej, Aleksandry Pająk i Lucyny Sorn.

Podręczniki pierwszej generacji odzwierciedlają tendencje edukacyjne lat 90. dwudziestego wieku i pierwszej dekady dwudziestego pierwszego wieku. Ich analiza pozwala dostrzec dominujące w tym okresie tendencje w praktyce edukacji kaszubskiej⁷⁵: 1) komunikacyjny model nauczania; 2) dominacja dialektalnego ujęcia języka kaszubskiego; 3) wykorzystanie treści literackich do przekazu wiedzy o wybranych wydarzeniach społecznych i historycznych, a także do opisu praktyk wierzeniowych i religijnych, fenomenów przyrody itp.

Trzy kwestie wymagają wyjaśnienia. Po pierwsze, dominacja dialektalnego ujęcia języka kaszubskiego oznacza przede wszystkim, że gramatyka języka kaszubskiego jest najczęściej nauczania poprzez gramatykę języka polskiego. Innymi słowy, uczeń – w tym podejściu metodycznym – uprzednio musi poznać gramatykę języka polskiego, by móc następnie nauczyć się gramatyki języka kaszubskiego. Przykładowo w materiale ćwiczeniowym rozpoznać można następujący schemat nauczania ortografii: jeśli w słowie w języku polskim jest „x”, to w tym samym słowie w języku kaszubskim jest „y”. Po drugie, wyraźnie rzadziej stosowane jest socjolingwistyczne ujęcie języka kaszubskiego, choć taka koncepcja języka bardziej korespondowałaby z komunikacyjnym modelem nauczania treści ogólnych. Po trzecie, choć podręczniki zachęcają do współdziałania nauczycielsko-uczniowskiego, to jednak nie są przestrzenią uczniowskiej pracy z tekstem literackim, „który ma jakąś historię powstania, ma swoje toposy, łączy (lub nie) wiedzę fikcyjną o świecie kaszubskim z wiedzą historyczną, ma wreszcie swych bohaterów, których biografie stanowić mogą punkt wyjścia do pracy choćby w zakresie kształtowania postaw”⁷⁶. Wydaje się, że przyczyną tego stanu rzeczy jest swoista niewydolność podręczników pierwszej generacji w zakresie rozpoznawania związków literaty kaszubskiej z literaturą ogólnoludzką.

---

⁷⁵ A. Koźyczkowska, *Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne*, w: A. Koźyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania*, Gdynia 2017, s. 8–10.

⁷⁶ Tamże, s. 9.

Jednak – co zależy podkreślić – w podręcznikach pierwszej generacji rozpoznać można w miarę spójne struktury filozoficzne, antropologiczne i aksjologiczne. Jak sądzę, jest to efekt kulturowej świadomości autorów, którzy nie tyle przygotowali programy z zakresu dydaktyki nauczania języka kaszubskiego, ale realizowali obecną w kaszubskiej myśli społecznej ideę, że edukacja kaszubska ma być jednocześnie kaszubskim wychowaniem. Stąd jak sądzę, autorzy świadomie przygotowali programy wychowania etnicznego. Tak więc Danuta Pioch konstruuje konserwatywny model wychowania kaszubskiego. Jego skoncentrowanie na przeszłości powoduje, że podręczniki autorki odzwierciedlają codzienność życia wiejskiego i małomiasteczkowego. Autorka konstruuje w swych podręcznikach aksjologiczny model regionalizmu kaszubskiego jako kooperacji dwóch wartości: języka (tego, co dziedziczone z kultury kaszubskiej) i katolicyzmu (tego, co dziedziczone z kultury polskiej). Podręczniki Danuty Pioch obarczone są pewną metodyczną niewydolnością w zakresie przechodzenia od refleksji typu horyzontalnego do refleksji o charakterze wertykalnym. Niemniej jednak autorka zachęca nauczycieli do wspólnych z uczniami refleksji i przemyśleń w przestrzeniach symbolicznych kultury kaszubskiej. W podręcznikach brakuje części z zakresu gramatyki i ortografii języka kaszubskiego. Z kolei Jaromira Labudda proponuje podręczniki pisane w duchu fenomenologicznym. Kaszubskość to świat codzienny (i terażniejszy), który jest doświadczany i przeżywany. Chodzi jednak o szczególnie, bo językowe doświadczanie kaszubszczyzny i w konstruowaniu tego doświadczania niezbędny jest dostęp do własnego dziedzictwa kulturowego. Treści podręczników mają zachęcać nauczyciela i ucznia do wspólnego poznawania kultury materialnej i duchowej Kaszub. Przy czym Kaszuba to – *implicite* – ten, który jest świadomy swego dziedzictwa; to ktoś zaangażowany i ktoś, kto jest uczestnikiem co najmniej dwóch światów: kaszubskiego i polskiego. Natomiast Teresa Czerwińska, Aleksandra Pająk, Lucyna Sorn to pedagogicznie i filozoficznie najbardziej świadome autorki podręczników do edukacji kaszubskiej. Ich program kształcenia i wychowania kaszubskiego konstruowany jest na hermeneutycznej idei horyzontalnego i wertykalnego (re)konstruowania rozumienia kultury kaszubskiej. Wszystkie podręczniki autorek konstruowane są na tych samym schemacie, ale każdy

kolejny podręcznik to horyzontalne poszerzenie treści i wertykalne pogłębienie ich rozumienia. W tym działaniu metodycznym rozpoznać można konsekwentne dążenie do celu, którym jest konstruowanie wiedzy o kaszubszczyźnie jako tym, co najbliższe człowiekowi. Rozpoznać także można cel wychowawczy, którym jest osiągnięcie ideału Kaszuby jako zaangażowanego współuczestnika świata kaszubskiego i ogólnoludzkiego.

Jak się wydaje, te w miarę spójne struktury filozoficzne, antropologiczne i aksjologiczne powodują, że podręczniki pierwszej generacji nadal są w użyciu, choć nie odzwierciedlają aktualnych spraw codzienności kaszubskiej.

Podręczniki drugiej generacji, czyli prace Felicji Baska-Borzyszkowskiej i Wojciecha Myszka oraz Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt to propozycje dla uczniów, którzy kontynuują naukę na wyższych poziomach edukacyjnych. Ta grupa podręczników – w stosunku do podręczników pierwszej generacji – jest już wyraźniej sprofilowana potrzebami rozwojowymi uczniów starszych. Młodzież – jak można sądzić z treści podręczników – przeżywa kulturę nieco inaczej niż dzieci, co decyduje o specyfice nauczania uczniów jej grupy wiekowej. Tak więc podręcznik Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt⁷⁷ przeznaczony jest dla uczniów wygaszonych gimnazjów. Jest on wzorowany na książkach do nauczania języka obcego dla obcokrajowców i w związku z tym obarzony jest tymi samymi zaletami/wadami, czyli skutecznością w zakresie osiągania sprawności językowych i powierzchownym, a nawet stereotypowym przekazem o kulturze, którą nauczany język „reprezentuje”. Cechą książki Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt jest zatem skuteczność metodyczna w wytwarzaniu sprawności językowych w obszarze kaszubszczyzny. Sprzyjają temu ćwiczenia językowe, których celem jest wielokrotne powtarzanie tej samej konstrukcji językowej (gramatycznej i leksykalnej). Słabą stroną tego podręcznika jest osadzenie treści kulturowych na stereotypie kaszubskości jako

---

⁷⁷ Więcej o tym: A. Kożyczkowska, *Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej*, „AUNC Pedagogika”, 2016 nr XXXII, s. 87–114. A. Kożyczkowska, *(Re)tradycjonalizm kaszubski...*, dz. cyt.

ludowości i przesycenie wizualnej strony tekstu fotografiami Kaszubów w estradowych strojach ludowych, w otoczeniu haftów kaszubskich czy w kaszubskich strojach narodowych (w barwach czarno-żółtych i z godłem kaszubskim). Wizualność podręcznika wzbogacona jest także fotografiami przedmiotów codziennego użytku ozdobionych haftami kaszubskimi. Wszystko to sprawia wrażenie nieustannie trwającego kaszubskiego karnawału z tańcami, śpiewami, grą na instrumentach itp. Taka kaszubskość jest przeżywana na łomie rodziny pośród wspólnego śmiechu i radości. *Implicite* podręcznik przekonuje, że kaszubszczyzna jest „trochę do śmiechu”. Inaczej kulturę kaszubską prezentują w swych książkach szkolnych Felicja Baska-Borzyszkowska i Wojciech Myszcz. Już powierzchowna analiza ich podręczników pozwala dostrzec, że układ treści oraz dobór tekstów z zakresu literatury kaszubskiej, polskiej i światowej dobrze realizują ideę kształcenia ogólnego. Autorzy zrekonstruowali przede wszystkim doskonałe narzędzie pogłębiania znajomości kaszubskiego dziedzictwa kulturowego. Przyjęty porządek literacki konstruowany jest na ideach poetyki przestrzeni, dzięki czemu to, co symboliczne w kulturze odsłania się poprzez to, co w niej materialne. Co ważne – dla podjętej idei kształcenia ogólnego – autorzy ujmują kulturę kaszubską jako autonomiczną część kultury ogólnoludzkiej. Felicja Baska-Borzyszkowska i Wojciech Myszcz wypracowali dla swych podręczników – przeznaczonych do nauczania w szkołach średnich – innowacyjną koncepcję opartą na projekcie „podręcznika jako literackiego menu”. Założeniem podręcznika-menu jest, aby pracujący z nim nauczyciel mógł tworzyć autorską ścieżkę programową. Kłopotem jednak omawianych książek szkolnych jest brak przewodnika metodycznego, co powoduje, że nauczyciele często wykorzystują je jako wypisy z literatury w języku kaszubskim. Niewydolność metodyczna samego podręcznika może dowodzić, że autorzy mają kłopot z wejściem w rolę nauczycieli nauczających nauczycieli. Autorzy mają trudności w konstruowaniu przekazu metodycznego, w którym wskażą, jak tworzyć na lekcji warunki dla kreatywności we współdziałaniu nauczycielsko-uczniowskim. Analiza metodyczna wskazuje, że podręcznik może inspirować nauczyciela do aktywności i jednocześnie swoiście może on mobilizować do działania także ucznia. Jednak większość proponowanych ćwiczeń ma wyłącznie charakter odtwór-

czy. Ćwiczenia – w większości przypadków – mobilizują do pracy de-skryptywnej opartej na powierzchniowej analizie tekstów. Brakuje ćwiczeń, które zachęcają do pogłębionej analizy tekstu i jego – co najmniej refleksyjnej – interpretacji.

Podsumowanie, czyli: I co dalej?

„I co dalej?” w kontekście niniejszego artykułu, to w istocie krytyczna refleksja nad kulturową wydolnością edukacji kaszubskiej w jej obecnym kształcie. We wstępie artykułu pytałam o to, na ile edukacja kaszubska odzwierciedla dziś potrzeby i oczekiwania młodych Kaszubów? I, czy jest to edukacja, która zabezpieczy trwanie a także rozwój języka i kultury kaszubskiej?

Prezentowany tekst zwraca uwagę na cztery kwestie edukacyjne: 1) ucieczkę uczniów z systemu formalnej edukacji kaszubskiej; 2) słaby poziom znajomości gramatyki i leksyki kaszubskiej przez niektórych abiturientów; 3) nastawienie nauczycieli języka kaszubskiego do pracy edukacyjnej; 4) kulturowość podręczników do edukacji kaszubskiej. Ze względu na dalszą dyskusję, wskazane problemy wymagają uogólnia, co pozwoli wyłonić pola problemowe: 1) motywacji uczniów do nauki; 2) kulturowej i dydaktycznej jakości kształcenia; 3) postaw nauczycieli wobec edukacji kaszubskiej.

Motywację uczniów do nauki kaszubskiego rozpoznać trzeba jako motywację do rozpoczęcia nauki i motywację do jej kontynuacji. Jak się wydaje, w przypadku uczniów młodszych duże znaczenie ma wola rodziców, aby ich potomstwo uczyło się języka i kultury swoich przodków. W przypadku uczniów, którzy etnicznie nie są Kaszubami, chodzi o poznanie języka i kultury miejsca, w którym się zamieszkało. Liczba uczniów, uczęszczających na naukę języka kaszubskiego w szkole podstawowej sugeruje, że wola kaszubskich rodziców w zakresie kaszubskiego kształcenia ich dzieci ma się całkiem dobrze. Innymi słowy, dane Systemu Informacji Oświatowej wskazują, że uczniowie młodszy i ich rodzice są dobrze zmotywowani do podjęcia nauki języka kaszubskiego w szkole podstawowej.

Motywacja do nauki maleje jednak w jej toku i wyraźnie spada w momencie przejścia ze szkół podstawowych do gimnazjów i drugi raz przy przejściu z gimnazjów do szkół ponadgimnazjalnych. Teraz zapewne gwałtowny spadek frekwencji będzie obserwowany w momencie przechodzenia uczniów ze szkół podstawowych do szkół ponadpodstawowych. Niektórzy nauczyciele i część elit kaszubskich tłumaczy to zjawisko tym, że uczniowie wyższych etapów edukacyjnych kontynuują naukę w szkołach, do których trzeba dotrzeć komunikacją szkolną lub publiczną. Wskazują oni, że nauka języka kaszubskiego często planowana jest na ostatniej lekcji i kończy się późno. Powoduje to czasami konieczność oczekiwania na zajęcia i/lub utrudnia powrót do domu zwłaszcza tym uczniom, którzy mieszkają daleko od szkoły. Jak tłumaczą niektórzy, jest to główna przyczyna redukcji liczby uczniów w cyklu nauki. Jak się wydaje, używając takiego tłumaczenia nie wyjaśnia się istoty tego zjawiska. Dostrzega się jedynie to, że lekcje języka kaszubskiego – podobnie jak lekcje religii, czy etyki – planowane są zwykle jako ostatnie w planie dnia szkolnego, a przecież wielu uczniów zmieniło adres szkoły wraz z przejściem do gimnazjum, co spowodowało utrudnienia w powrocie do domu. Pod tym, co dostrzegalne (i jawne) rozwinął się jednak ukryty schemat wykluczania edukacji kaszubskiej z projektu kształcenia ogólnego polskiego systemu oświatowego. W systemie kształcenia ponadpodstawowego wypracowano bowiem skuteczną procedurę usuwania uczniów z formalnej edukacji kaszubskiej. Procedura wykluczania jest tym skuteczniejsza, im bardziej udaje się w niej przenieść odpowiedzialność za istniejący stan rzeczy, na tych, których wyklucza. Bo oto, prawnie (a więc i jawnie) uczeń może chodzić na lekcje języka kaszubskiego, praktycznie jednak jest do tego zniechęcany, ze względu na doświadczane konsekwencje, którymi są trudnienia w powrocie ze szkoły do domu. W praktyce uczeń „dobrowolnie” rezygnuje zatem z przysługującego mu prawa do nauki języka kaszubskiego, ze względu na wymuszone zachowania: zmusza się ucznia do oczekiwania na zajęcia, albo zmusza się go do samodzielnego organizowania sobie powrotu do domu po zajęciach. W najgorszej sytuacji są ci uczniowie, których zmusza się do pieszych – przykładowo 5-kilometrowych – powrotów do domu. Te wymuszone przez system

szkolny zachowania w rzeczywistości są niczym innym, jak formą kary za uczestnictwo w zajęciach z zakresu edukacji kaszubskiej.

Rozpoznana praktyka wyklucza skłania do postawienia pytań o brak reakcji społeczności kaszubskiej na taki stan rzeczy. Dlaczego Kaszubi nie żądają od szkoły bezpiecznego powrotu swoich dzieci do domu po późnych zajęciach z języka kaszubskiego i jednocześnie dlatego godzą się na to, aby szkoła pozostawiała ich dzieci samym sobie? Dlaczego Kaszubi godzą się na to, aby nauka języka kaszubskiego była organizowana na ostatnich lekcjach w planie dnia? Te pytania jednak nie domagają się odpowiedzi, nie tylko dlatego, że nie zostały one postawione w kaszubskiej przestrzeni publicznej, ale też dlatego, że kryje się za nimi pytanie ważniejsze, którego nikt nie stawia. Pytanie to brzmi: dlaczego Kaszubi godzą się na praktyki wykluczające ich dzieci z edukacji kaszubskiej, skoro ta edukacja jest dodatkowo subwencjonowana przez państwo polskie? Odpowiedź na to pytania wymaga jednak pogłębionych badań postzależnościowych. Na ten moment pozostawiam je bez odpowiedzi.

Tak więc, kiedy tłumaczy się ucieczki uczniów z edukacji kaszubskiej „ich” problemami związanymi z organizacją nauki lub/i z organizacją powrotów do domu, to nie dostrzega się politycznej istoty sprawy, czyli nie dostrzega się ukrytego schematu wykluczania młodych Kaszubów z kaszubskiej edukacji formalnej. Maskuje się tym samym ważkie politycznie przyczyny, które – wspólnie z innymi – prowadzą wprost do przewlekłości kryzysu i zapowiadają/potwierdzają kulturowe kłopoty Kaszubów. Piszę o kulturowych kłopotach, gdyż edukacja – na co wskazywała przywołana dyskusja z lat 80. dwudziestego wieku – miała uratować język Kaszubów, gdyż bez języka – jak twierdzono – nie ma kultury kaszubskiej.

Porównawcza analiza danych liczbowych Systemu Informacji Oświatowej pozwala ostrożnie – jak się wydaje – postawić dwie tezy: 1) formalna edukacja kaszubska traci najwięcej uczniów w momentach przechodzenia uczniów ze szkół niższego do szkół wyższego szczebla. Zrekonstruować można trajektorię ucieczkową, której przebieg jest wyznaczony szczeblami kształcenia. Najgwałtowniejszy uczniowski *exodus* edukacja kaszubska odnotowuje w momencie przechodzenia uczniów ze szkół podstawowych do gimnazjalnych. Drugi *exodus* – mniej liczeb-

ny, ze względu na drastyczne zmniejszenie liczby uczniów edukacji kaszubskiej w szkołach gimnazjalnych – następuje między gimnazjami a szkołami ponadgimnazjalnymi. Trudno jednak przewidzieć, czy dwuetapowe kształcenie obowiązkowe zatrzyma większą liczbę uczniów edukacji kaszubskiej w systemie, czy też jeszcze bardziej będzie ich „motywować” do uciezek. Wydaje się, że w obecnym systemie szkolnictwa gwałtowana – bo jedyna – ucieczka uczniów z edukacji kaszubskiej będzie jednak występowała, tym samym dwuetapowy system kształcenia obowiązkowego nie zatrzyma uczniów w systemie formalnej edukacji kaszubskiej. Jak się więc można spodziewać, opisany wyżej schemat wykluczania uczniów z nauczania kaszubskiego będzie jeszcze bardziej skuteczny; 2) formalna edukacja kaszubska traci uczniów także wewnątrz poziomu kształcenia. Międzyklasowe ucieczki są bardziej liczebne pomiędzy klasami wyższymi (w gimnazjach między klasą II i III), a mniej liczebne – jak można przypuszczać – pomiędzy klasami niższymi (w gimnazjach między klasą I i II).

Tezy wymagają weryfikacji, ale byłaby ona możliwa tylko w wyniku szeroko zakrojonej diagnozy edukacyjnej. Bez ewaluacji Kaszubi nie rozumieją, dlaczego uczniowie odchodzą z edukacji kaszubskiej. Argumentowanie, że ucieczki wynikają „z planowania języka kaszubskiego na ostatnich lekcjach, czy też – z dalekich dojazdów do domu” jest wyłącznie działaniem obronnym, które ma uspokajać sumienie i zwalniać z działań naprawczych. Jest to wreszcie argumentacja, która zwalnia Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie z obowiązku ewaluacji edukacji kaszubskiej i badań podręczników, który nakłada „Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej” z 2006 r.

Wydaje się, że za ucieczkę uczniów z edukacji kaszubskiej – w jakiejś mierze – odpowiadają także jej nauczyciele. Za taką hipotezą przemawia rozpoznana w latach 80. i 90. dwudziestego wieku niechęć nauczycieli wobec nauczania języka kaszubskiego. Dziś z całą pewnością nie można mówić o nauczycielskiej niechęci, ale zapewne nadal chodzi o nauczycielskie postawy wobec nauczanego przedmiotu. Być może odbija się to na jakości kształcenia, na którą składają się program kształcenia, treści i metody. Jakość kształcenia jest związana z wiedzą i umiejętnościami nauczyciela, z przyjętą przez niego perspektywą teoretyczną i filozoficzną, jak również z jego zdolnością do – co

najmniej – refleksji nad własną praktyką. Słabe merytoryczne przygotowanie nauczycieli języka kaszubskiego jest poważną przeszkodą dla edukacji kaszubskiej. Kształcenie nauczycieli na Etnofilologii Kaszubskiej i na podyplomowych studiach metodycznych istnieje od niedawna, wcześniej i nadal wielu nauczycieli uzyskuje uprawnienie do nauczania w drodze certyfikowania przez Komisję Orzekającą Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Można pokusić się o twierdzenie, że słabe przygotowanie nauczycieli jest w dużym stopniu wygenerowane przez samą Komisję Orzekającą, która stawia kandydatom bardzo nikłe wymagania, zwłaszcza jeśli brać pod uwagę – jako punkt odniesienia – program Etnofilologii Kaszubskiej czy programy gdańskich i słupskich studiów podyplomowych. Choć programy tych form akademickich są w procesie tworzenia i cechuje je jeszcze słaba zdolność do konstruowania krytycznych kompetencji, to jednak – jak pokazałam wcześniej – gruntownie przygotowują one kandydatów do zawodu nauczyciela języka kaszubskiego. Ich słabą stroną jest to, że nie prowadzą one kursów z zakresu krytycznych studiów kulturowych i nie ucząją teorii postzależnościowych, przez co program może sprzyjać „wytwarzaniu” nauczycieli niewrażliwych na strategie wykluczenia, praktyki dewaluujące język i kulturę kaszubską; i być może dlatego wielu nauczycieli nie odczuwa potrzeb ciągłego podnoszenia swojej wiedzy i umiejętności pedagogicznych. I być może dlatego wielu nauczycieli nie widzi, albo nie chce widzieć, konieczności edukacyjnych badań ewaluacyjnych.

W takiej sytuacji autorzy podręczników mogą – świadomie bądź nieświadomie – w nieskrępowany sposób narzucać nauczycielom, rodzicom i uczniom własną wizję kaszubskości wraz z własną koncepcją języka kaszubskiego. W ten prosty sposób autorzy podręczników w kaszubskiej przestrzeni publicznej jawią się jako jedyni eksperci od edukacji kaszubskiej i jedyni wizjonerzy kaszubskiej tożsamości. A nie znajdując oponentów po stronie uczniów, rodziców i nauczycieli, wpadają w pułapkę przeświadczenia o własnej kulturowej omnipotencji.

I w konsekwencji uczeń – przykładowo czwartej klasy – nadal dowiaduje się, że musi najpierw poznać gramatykę polską, aby później

móc nauczyć się gramatyki kaszubskiej⁷⁸. (Pomijam w tym miejscu kwestię paradoksu dydaktycznego, który polega na tym, że wielu nauczycieli naucza gramatyki kaszubskiej w uzależnieniu do gramatyki polskiej [czyli w dialektalnym ujęciu języka kaszubskiego] i jednocześnie wielu z nich widzi konieczność nauczania literatury kaszubskiej jako autonomicznej wobec literatury polskiej). Nauczyciele stosujący dialektalną metodę nauczania twierdzą, że ułatwia ona nauczanie gramatyki. Ma to być zatem w ich ocenie metoda skuteczna. Problemem jednak w tym – a jakościowa analiza matur z języka kaszubskiego pozwala postawić taką tezę – że metoda ta od wielu lat jest zwyczajnie nie skuteczna. Jak wskazują przytoczone wcześniej raporty z matur kaszubskich, wielu abiturientów nie zna gramatyki kaszubskiej, tak jak nie posiada rozbudowanej leksyki, ponieważ nie czyta tekstów z obszaru znormalizowanej i literackiej kaszubszczyzny. A to znaczy, że edukacja kaszubska nie wytwarza także nawyku czytania po kaszubsku. Jest to prawdopodobnie najważniejsza przyczyna tego, że maturzyści stosunkowo częściej decydują się na pisanie wypracowania w języku polskim w pisemnej części matury z języka kaszubskiego.

Domykając wątek, trzeba postawić pytanie o to, jak działania edukacyjne dekonstruują świadomość uczniów kaszubskich i jak to będzie decydować o ich podmiotowym zaangażowaniu się w sprawy kaszubskie? Te przecież – dzięki niektórym lekcjom kaszubskiego – mogą zaistnieć w świadomości uczniów tylko jako odmiana spraw polskich. Wydawać by się mogło, że jest to bolączka niektórych podręczników pierwszej generacji, które powstawały wtedy, gdy kaszubska przestrzeń publiczna była zdominowana myśleniem o języku kaszubskim jako dialekcie. Jednak zależnościowe myślenie o języku kaszubskim zdominowało także niektóre najnowsze podręczniki, czego przykładem jest podręcznik Emilii Maszke.

Przedstawiona wyżej (pobieżna) analiza podręczników wskazuje dwie tendencje: 1) podręcznikowy świat kaszubski to świat, w którym dzieci już nie uczestniczą, gdyż istniał on przed 20. i więcej laty, i odpowiada tylko autorskiemu wyobrażeniu o kaszubszczyźnie młodych,

---

⁷⁸ E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca. Klasa 4*, Gdańsk 2018, s. 17, 28, 45, 54.

2) podręcznikowa kaszubszczyzna to kaszubszczyzna niedoszacowana, przez jej – świadome lub nieświadome – odnoszenie do polszczyzny i/lub sprowadzanie kaszubskości do kultury ludowej z towarzyszącym karnawałem, który tworzą starzy, przebrani w estradowe stroje ludowe. Czy zatem taka etniczność może porwać młodych? Pytanie należy do kręgu pytań retorycznych.

Wracając do wcześniej postawionych pytań:

Na ile edukacja kaszubska odzwierciedla dziś potrzeby i oczekiwania młodych Kaszubów? Trzeba odpowiedzieć jednoznacznie, że nikt nie pyta młodych o ich etniczne potrzeby i oczekiwania. Skoro jednak młodzi uczestniczą w procedurze wykluczania, a ich sprzeciw wobec tej praktyki nie istnieje, to prawdopodobnie można uznać, że edukacja kaszubska nie realizuje kulturowych potrzeb i oczekiwań sporej części młodych Kaszubów.

Czy edukacja kaszubska zabezpieczy trwanie a także rozwój języka i kultury kaszubskiej? Pytanie istotne, gdyż – jak pisałam – wprost odnosi się ono do postulatów z lat 80. dwudziestego wieku, pokładających w edukacji nadzieję przetrwania języka kaszubskiego. Jestem przekonana, że obecny projekt edukacji kaszubskiej nie uchroni języka kaszubskiego przed śmiercią, ani tym bardziej nie zapewni jego rozwoju. To zaś oznacza, że dzisiejsza edukacja kaszubska nie zabezpieczy trwania kultury kaszubskiej w kształcenie, jaki jest dziś znany Kaszubom. Być może w miejsce języka kaszubskiego wejdzie nowa ludowość kaszubska i to ona będzie fundamentem, na którym będzie się konstruować kultura i tożsamość kaszubska. I znów pytanie retoryczne: czy „taka” kultura kaszubska zdoła porwać młodych, skoro już dziś to głównie starzy próbują kultywować nową ludowość kaszubską?

Spis podręczników do edukacji kaszubskiej

Podręczniki metodyczne dedykowane nauczającym:

Wosiak-Śliwa R., Cybulskiego M., *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektorów*, Wydawnictwo Graf, Gdańsk 1992.

Cybulski M., Kiedrowska, Pioch D., Wosiak-Śliwa R. (red.), *Ùczimë pò kaszëbskù. Materialë dlô szkólnëch. Rozkłady, konspekty i scenariusze, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2004.*

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L. *Z kaszëbsczim w szkòle. Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2007 [dla sześcioletniej szkoły podstawowej].

Podręczniki i podręczniki pomocnicze pierwszej generacji:

Cybulski M., Wosiak-Śliwa R. *Ùczimë sã pò kaszëbskù*. Książka pomocnicza dla klas starszych, Oficyna Czec, Zarząd Główny Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2001.

Pioch D., *Kaszëbë. Zemia i lëdze*. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Oficyna Czec, Gdańsk 2001.

Pioch D., *Żëcé codniowé na Kaszëbach*. Ùczbòwnik kaszëbszczégò jãzëka. Dzél 2, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2007.

Pioch D., *Najò domòcëzna*. Ùczbòwnik kaszëbszczégò jãzëka. Dzél 3, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Banino–Pelplin 2005.

Pioch D., *Òjczëstò mòwa*. Ùczbòwnik do nòuczi kaszëbszczégò jãzëka w I klasie gimnazjum, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2011.

Pioch D. *Z kaszëbsczim w swiat. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlò I etapù sztòłceniò*”, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2012.

Labudda J., *Zòrno mòwë. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlò pòczãtkujãcëch* (kl. IV–VI). Dzel I, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2007.

Labudda J., *Zdrój słowa. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlò pòczãtkujãcëch* (kl. IV–VI). Dzel II, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2010.

Bobrowski W., Kwiatkowska K., *Kaszëbszczë abecadłò. Twój pierszi elemeńtòrz*, Wydawnictwo Jaskółka, Wydawnictwo DJ, Gdańsk 2007.

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Czãsc 1*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2007.

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Czãsc 2*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2007.

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Czãsc 3*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2007.

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L. *Z kaszëbsczim w szkòle. Część I* (dla klas I–III). Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2015 [wydanie zbiorcze wcześniej opublikowanych części 1, 2, 3].

Czerwińska T., Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Podrëcznik do nauki jëzyka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach. Część II, II etap edukacyjny*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2009 [podrëcznik pomocniczy dedykowany klasie IV szkoły podstawowej].

Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Podrëcznik do nauki jëzyka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach. Część 3*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2015 [podrëcznik pomocniczy dedykowany klasie V szkoły podstawowej].

Podręczniki drugiej generacji:

Baska-Borzyszkowska F., Myszk W., *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*. Ûczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka dlô IV etapù sztòłceniô. IV etap edukacyjny. Cz. 1, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2012.

Baska-Borzyszkowska F., Myszk W., *Jô w kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*. Dziel II. Ûczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka dlô IV etapù sztòłceniô. IV etap edukacyjny. Cz. II, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2014.

Baska-Borzyszkowska F., Myszk W., *Jô w kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*. Dziel III. Ûczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka dlô IV etapù sztòłceniô. IV etap edukacyjny. Cz. II, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2017.

Prëczkòwskô E., Héwelt J., *W jantarowi krôjnie*. Ûczbòwnik do kaszëbszczégò jãzëka dlô gimnazjum. Dziel I, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdansk 2015.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca. Klasa 4*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2018.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca. Klasa 5*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2019.

Słowniki do wczesnej edukacji kaszubskiej:

Kwiatkowska K., Bobrowski W., *Twój pierszi słowôrz*. Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi, Wydawnictwo Dar Gdańska, Gdańsk 2003.

Dembek M., *Mój słowôrz*. Książka pomocnicza do nauki jëzyka kaszubskiego, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2013.

Gòłąbk L., *Wanoga z dëchama*. Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowòny, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2014.

Bibliografia

- Bibliografia do egzaminu przed Zespołem Orzekającym o znajomości języka kaszubskiego*. Internet:http://www.kaszubi.pl/images/dodatkowe/A%2007.2016/Bibliografia%20do%20egzaminu_marzec_2016.pdf (dostęp: 10.11.2019).
- Bobrowski Witold, „Głód rodnej mowy, czyli rzecz o Kaszubskiej Szkole na Głodnicy”, W: *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych. Z wybranych rozwiązań edukacyjnych Białorusinów, Fryzów, Niemców, Sami i Kaszubów*, red. Kazimierz Kossak-Głowczewski, 146–168. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1999.
- Bobrowski Witold, „Kaszubska szkoła na Głodnicy”, W: *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. Kazimierz Kossak-Głowczewski, 92–104. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995.
- Bobrowski Witold, „O elementarnej szkole kaszubskiej na Głodnicy”, W: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. Wanda Frankiewicz, Kazimierz Kossak-Głowczewski, 235–239. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
- Cirocka Barbara. „Nasze Jutro. XI Walny Zjazd Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1990, 2–3 (202–203): 16–20.
- Egzamin maturalny od 2010 r. Aneks do informatorów o egzaminie maturalnym od 2008 r. z: języka polskiego, języka obcego nowożytnego (angielski, francuski, niemiecki, rosyjski, hiszpański, włoski), biologii, chemii, fizyki i astronomii, geografii, historii, historii muzyki, historii sztuki, wiedzy o społeczeństwie, wiedzy o tańcu, języka mniejszości narodowej (białoruski, litewski, ukraiński), języka kaszubskiego. Aneks dla informatorów o egzaminie maturalnym od 2009 r. z: informatyki, języka łacińskiego i kultury antycznej, filozofii*. Internet:http://www.oke.gda.pl/plikiOKE/Egzamin_maturalny/Informatory/inf_aneks_2010.pdf (dostęp: 11.12.2014 r.).
- Etnofilologia kaszubska. Studia stacjonarne o profilu praktycznym*. Internet: <http://www.kaszubi.pl/o/etnofilologia> (dostęp: 15.02.2020).
- Europejski System Opisu Kształcenia Językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*. Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2003.
- Galus Henryk. „Szkoła i region”. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1986, 5 (157): 4–5.

Gólabk Eugeniusz, *Kaszëbsczi słowôrz normatywny*. Gdańsk: Oficyna Czec. 2003.

Informator o egzaminie maturalnym od 2008 roku. Język kaszubski. Internet: http://www.oke.gda.pl/plikiOKE/Egzamin_maturalny/Informatory/inf_kaszubski_2008.pdf (dostęp: 11.12.2014 r.).

Informator o egzaminie maturalnym z języka kaszubskiego jako języka regionalnego od roku szkolnego 2014/2015. Internet: https://cke.gov.pl/images/EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informatory/2015/Jezyk_kaszubski_jako_jezyk_regionalny.pdf (dostęp: 10.02.2020 r.)

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. Jerzy Treder. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Oficyna Czec, 2006.

Kaszëbsczi cëdowny swiat. Publikacja konferencyjna, red. Katarzyna Knopik. Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, 2011.

Kaszëbsczi cëdowny swiat. Śpiewnik dla przedszkoli kaszubskich, wyb. Tomasz Fopke. Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, 2011.

Komunikat Zespołu Orzekającego po posiedzeniu w dniu 13 stycznia 2016 r. Internet: http://www.kaszubi.pl/images/dodatkowe/A%2007.2016/Komunik_Zesp_Orzek_2016_01_13_Popr.pdf (dostęp: 10.11.2019).

Kossak-Głowczewski Kazimierz, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. Adela Kożyczkowska, Maria Szczepska-Pustkowska. Gdynia: Wydawnictwo Region, 2019.

Kossak-Głowczewski Kazimierz, „Język, tożsamość i edukacja w recepcji Kaszubów: rodziców i nauczycieli”, W: Kazimierz Kossak-Głowczewski, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. A. Kożyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, 148–216. Gdynia: Wydawnictwo Region, 2019.

Kossak-Głowczewski Kazimierz, Niezależna edukacja regionalna. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1990, 9 (209): 8–11.

Kossak-Głowczewski Kazimierz, „Pytania i niektóre aspekty niezależnej edukacji regionalnej”, W: *Edukacja alternatywna. Dylematy teorii i praktyki. Materiały Międzynarodowej Konferencji w Dobieszowie k/Łodzi w dniach 15 – 17 października 1992 r.*, red. Bogusław Śliwerski, 153–178. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 1992.

Kossak-Głowczewski Kazimierz, Regionalizacja nauczania a nauczanie regionalne. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1990, 10 (210): 19–20.

- Kossak-Głowczewski Kazimierz, „Regionalizacja nauczania a edukacja regionalna jako odmiany racjonalności emancypacyjnej”, W: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. Wanda Frankiewicz, Kazimierz Kossak-Głowczewski, 107–118. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1997.
- Kossak-Głowczewski Kazimierz, „W poszukiwaniu źródeł realizacji poprzez edukację regionalną a pedagogikę Freineta”, W: *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. Wanda Frankiewicz, Kazimierz Kossak-Głowczewski, 15–25. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1997.
- Koźyczkowska Adela, Anna Młynarczuk-Sokołowska, *Kulturowe konteksty dzieciństwa. Szkice pedagogiczno-antropologiczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, 2018.
- Koźyczkowska Adela, Hanna Makurat, Renata Mistarz, Tomasz Rembalski, *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania*. Gdynia: Wydawnictwo Region, 2017.
- Koźyczkowska Adela, „Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne”, W: Adela Koźyczkowska, Hanna Makurat, Renata Mistarz, Tomasz Rembalski, *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania*, 8–10. Gdynia: Wydawnictwo Region, 2017.
- Koźyczkowska Adela, *Kaszubszczyzna. Pedagogicznie o języku i tożsamości*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019.
- Koźyczkowska Adela, „Kazimierza Kossak-Głowczewskiego edukacja kaszubska. Słów kilka o tym, dlaczego ważne jest, by uchwycić istotę początku... Wprowadzenie w problematykę”, W: Kazimierz Kossak-Głowczewski, *Edukacja kaszubska. Antologia tekstów*, red. nauk. A. Koźyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, 20–34. Gdynia–Wejherowo: Wydawnictwo Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2019.
- Koźyczkowska Adela. „Od praktyki do teorii edukacji regionalnej. Casus kaszubskości”, W: *Wielokulturowość: między edukacją regionalną i edukacją międzykulturową. Dylematy i konteksty tożsamościowe*, red. Kazimierz Kossak-Głowczewski, Adela Koźyczkowska, 51–83. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2015.
- Koźyczkowska Adela, „Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej”. *AUNC Pedagogika* 2016, nr XXXII: 87–114.
- Koźyczkowska Adela, „(Re)tradycjonalizm kaszubski: w stronę nowej ludowości”. *Edukacja międzykulturowa* 2019, 1(10): 173 – 195.

- Kożyczkowska Adela, Tomasz Rembalski, *Literatura kaszubska. Kaszubi w dziejach Pomorza. Konteksty edukacyjne*. Gdynia: Wydawnictwo Region, 2018.
- Kwalifikacyjne metodyczno-kulturoznawcze nauczanie języka kaszubskiego. Internet: <https://rekrutacja.apsl.edu.pl/Rekrutacja/Oferta/podyplomowe/kwalifikacyjne-metodyczno-kulturoznawcze-nauczania-jezyka-kaszubskiego> (dostęp: 10.02.2020 r.)
- Mickiewicz Adam, *Pón Tadeùsz. To je òstatny najachùk na Lëtwie. Slacheckò historió z rokù 1811 i 1812 w dwanòsce knégach wiérszã*, skaszëbił Stanisław Janke. Wejrowò–Gdańsk: Wydawnictwo Maszoperia Literacka Sp. zoo., 2010.
- Mistarz R., Baska-Borzyszkowska F., Fopke T., Makurat I., Ugowska B., *Kaszëbsczi cëdowny swiat. Program dla przedszkoli kaszubskich*. Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, 2011.
- Ostrowska Róża, Izabela Trojanowska, *Bedeker kaszubski*. Gdynia: Wydawnictwo Morskie, 1962.
- Ramułt Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* (scalał i znormalizował Jerzy Treder). Gdańsk: Wydawnictwo: Oficyna Czac, 2003.
- Regulamin egzaminu przed Zespołem Orzekającym o znajomości języka kaszubskiego na potrzeby nauczania lub prowadzenia zajęć w szkołach i przedszkolach*. Internet: <http://www.kaszubi.pl/projekty/artukul?id=10> (dostęp: 12.11.2019).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli*. Dz.U. 2017, poz. 1575.
- Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli*. Dz.U. 2013 poz. 1207
- Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*. Dz.U. 1999 Nr 14 poz. 129.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela*. Dz.U. 2019 poz. 1450.
- Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 czerwca 2005 r. w sprawie dyplomów, zaświadczeń lub certyfikatów potwierdzających znajomość języka pomocniczego*. Dz. U. z 2005 r. Nr 119, poz. 1013.

- Samp Jerzy, Na których czekamy. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1983, 5(121): 8–10.
- Samp Jerzy, Zanim staniesz się niemy w mowie ojców. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1984, nr 7 (135): 11–14.
- Samp Jerzy, Zanim staniesz się niemy w mowie ojców (dokończenie). *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1984, 8 (136): 18–20.
- Skra – pismiono ò kùlturze. Internet: <https://pismiono.com> (dostęp: 26.11.2019 r.)
- Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2016. *Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Elżbieta Kaliściak, Renata Pawlak, Danuta Pioch. Warszawa: Centralna Komisja Egzaminacyjna, 2016. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2016/sprawozdanie/Sprawozdanie_mniejszosci_2016.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).
- Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2017. *Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. opr. Paulina Olechowska, Joanna Nawrocka, Renata Pawlak, Danuta Pioch. Warszawa: Centralna Komisja Egzaminacyjna, 2017. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2017/sprawozdanie/Sprawozdanie%202017%20-%20Mniejszości.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.).
- Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2018. *Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Monika Sydor, Renata Pawlak, Danuta Pioch. Warszawa: Centralna Komisja Egzaminacyjna, 2018. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2018/sprawozdanie/Sprawozdanie%202018%20-%20Języki%20mniejszości%20narodowych.pdf (Dostęp: 10.11.2019 r.)
- Sprawozdanie z egzaminu maturalnego 2019. *Język białoruski, ukraiński, litewski, kaszubski i łemkowski*, opr. Paulina Olechowska, Monika Sydor, Renata Pawlak, Danuta Pioch. Warszawa: Centralna Komisja Egzaminacyjna, 2019. Internet: https://cke.gov.pl/images/_EGZAMIN_MATURALNY_OD_2015/Informacje_o_wynikach/2019/sprawozdanie/Sprawozdanie%202019%20-%20Języki%20mniejszości%20narodowych.pdf (dostęp: 10.11.2019 r.)
- Stowarzyszenia Osób Narodowości Kaszubskiej Kaszëbskò Jednota. Internet: <http://kaszëbsko.com/zloz-wniosek> (dostęp: 5.11.2019 r.)
- Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej, Gdańsk: Wydawnictwo Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2006.
- Szcześniak Edward, Edward Breza, Jerzy Treder, „Wszystkie barwy słów”. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1983, 6 (122): 1–7.

- Szczęśny Franciszek, Kurs na młodzież. *Pomerania. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* 1980, 1 (96): 2–3.
- Trepczyk Jan, *Słownik polsko-kaszubski*, Tom 1, A–Ó. Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994.
- Trepczyk Jan, *Słownik polsko-kaszubski*, Tom 2, P–Ż. Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994.
- Trojanowska Izabela, Małgorzata Czermińska, Pisarze o nauczaniu w szkole. *Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny* 1981, 8 (115): 8–19.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym. Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty – nowelizacja z dnia 15 maja 1996 r. Dz.U. 1996 Nr 67 poz. 329.
- Uchwała Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Gdańsk, 14.12.1980 r. *Pomerania. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* 1981, 2 (109): 5–6.
- Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Internet: <http://kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/1051> (dostęp: 5.11.2019 r.).

Tabela 1.
Liczba uczniów uczęszczających na lekcje kasubskiego wraz z liczbą placówek w podziale na typy szkół w pionie kształcenia ogólnego

	Przedszkole		Szkoła podstawowa		Gimnazjum		Szkoły ponadgimnazjalne		Szkoła Specjalna		Razem	
	Liczba	Liczba placówek	Liczba	Liczba placówek	Liczba	Liczba placówek	Liczba	Liczba placówek	Liczba	Liczba placówek	Liczba	Liczba placówek
2006	52	1329	17	115	35	105					104	1549
2007	124	4942	38	963	3	157					165	6062
2008	157	6832	46	1151	5	150					208	8133
2009	178	8163	54	1257	5	201					237	9621
2010	32	190	193	8987	60	1396	5	187			290	10760
2011	339	11069		1869		355						13639
2012	34	855	254	12301	92	2317	11	369			389	15842
2013	22	653	277	13205	103	2682	24	607			426	17147
2014	38	1527	291	14490	112	2766	26	722	1	2	468	19527
2015	29	712	305	15799	116	2846	34	964	1	2	485	20323
2016	36	950	318	15597	124	3021	35	1117	1	5	514	20690
2017	20	498	330	16225	122	2001	35	1098	1	6	508	19828
2018	5	344	311	18689	28	274	36	1083	1	6	381	20396

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

Tabela 2.

Zestawienie liczby uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w podziale na 3 trzy pierwsze etapy i ostatni etap kształcenia ogólnego:

	3 pierwsze etapy kształcenia ogólnego (Szkola podstawowa + Gimnazjum, bez Przedszkola)	Ostatni etap kształcenia ogólnego (Szkoly ponadgimnazjalne)		Razem [100%]
		Liczba uczniów	Odsetek uczniów – w porównaniu do całościowej liczby uczniów czterech etapów kształcenia ogólnego	
2006	1444	105	6,78%	1549
2007	5905	157	2,59%	6062
2008	7983	150	1,84%	8133
2009	9420	201	2,09%	9621
2010	10383	187	1,77%	10570
2011	12938	355	2,67%	13293
2012	14618	369	2,46%	14987
2013	15887	607	3,68%	16494
2014	17256	722	4,02%	17978
2015	18645	964	4,92%	19609
2016	18618	1117	5,66%	19735
2017	18226	1098	5,68%	19324
2018	18963	1083	5,40%	20046

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

Tabela 3.
Liczba uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w szkołach podstawowych i gimnazjum

Rok	Szkoła podstawowa + Gimnazjum, (bez Przed-szkola)	Szkoła podstawowa Liczba uczniów	Gimnazjum			Uwagi
			Liczba Gimnazjali- stów	Odsetek gim- nazjalistów w stosunku do całościo- wej liczby uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum	Odsetek gim- nazjalistów w porówna- niu do liczby uczniów szkół podsta- wowych	
2006	1444	1329	115	7,96%	8,67%	
2007	5905	4942	963	16,31%	19,49%	
2008	7983	6832	1151	14,42%	16,85%	
2009	9420	8163	1257	13,34%	15,40%	
2010	10383	8987	1396	15,54%	15,53%	
2011	12938	11069	1869	14,45%	16,88%	
2012	14618	12301	2317	15,85%	18,84%	
2013	15887	13205	2682	16,88%	20,31%	
2014	17256	14490	2766	19,03%	19,09%	
2015	18645	15799	2846	15,26%	18,01%	
2016	18618	15597	3021	16,22%	19,37%	
2017	18226	16225	2001	10,97%	12,30%	Wygaszanie gimnazjów: nauka tylko w klasach II i III
2018	18963	18689	274	1,44%	1,5%	Wygaszanie gimnazjów: nauka tylko w klasie III

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

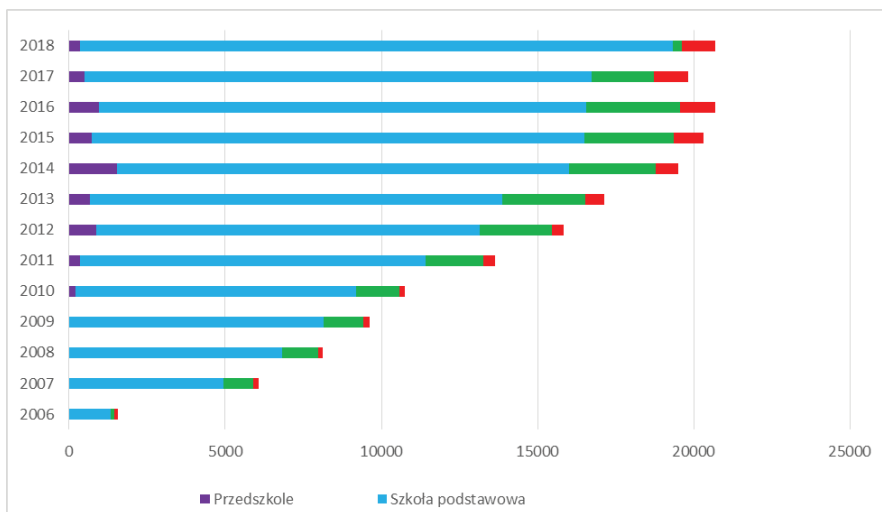
Tabela 4.
Liczba osób, które przystąpiły i zdały egzamin maturalny z języka kaszubskiego w latach 2005–2019

Rok egzaminu maturalnego	Pisemna część egzaminu		Ustana część egzaminu	Uwagi
	Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony		
2005	14		3	Brak danych dotyczących wyboru poziomu pisemnej części egzaminu maturalnego
2006		10	2	
2007	27		13	Brak danych dotyczących wyboru poziomu pisemnej części egzaminu maturalnego
2008		7	6	Pisemna część egzaminu maturalnego odbywała się tylko na poziomie rozszerzonym
2009		8	4	Pisemna część egzaminu maturalnego odbywała się tylko na poziomie rozszerzonym
2010	25	10	11	
2011	7	6	5	
2012	28	11	6	
2013	25	7	8	
2014	17	0	5	
2015		18		Od 2015 r. część pisemna realizowana jest tylko na poziomie rozszerzonym. Brak danych na temat osób przystępujących do ustnej części egzaminu
2016		20		Od 2015 r. część pisemna realizowana jest tylko na poziomie rozszerzonym. Brak danych na temat osób przystępujących do ustnej części egzaminu
2017		18		Od 2015 r. część pisemna realizowana jest tylko na poziomie rozszerzonym. Brak danych na temat osób przystępujących do ustnej części egzaminu

Rok egzaminu maturalnego	Pisemna część egzaminu		Ustana część egzaminu	Uwagi
	Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony		
2018		24		Od 2015 r. część pisemna realizowana jest tylko na poziomie rozszerzonym. Brak danych na temat osób przystępujących do ustnej części egzaminu
2019		24		Od 2015 r. część pisemna realizowana jest tylko na poziomie rozszerzonym. Brak danych na temat osób przystępujących do ustnej części egzaminu

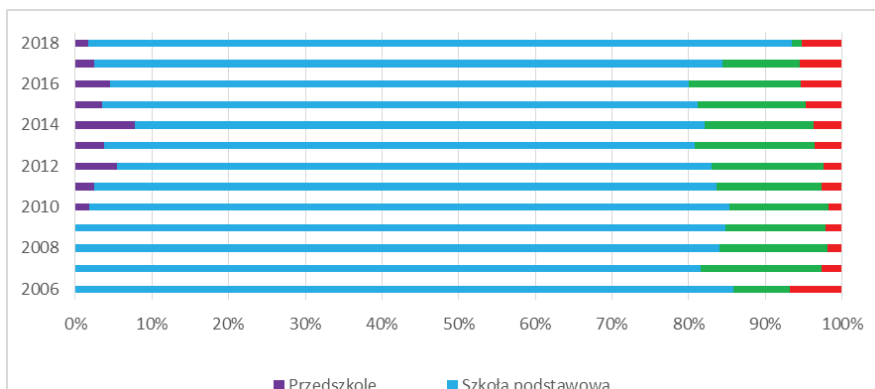
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Obwodowej Komisji Egzaminacyjnej (OKE) w Gdańsku za lata 2005–2014; opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej za lata 2015–2019.

Wykres 1. Liczba uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w odniesieniu do poziomu szkoły w systemie kształcenia ogólnego

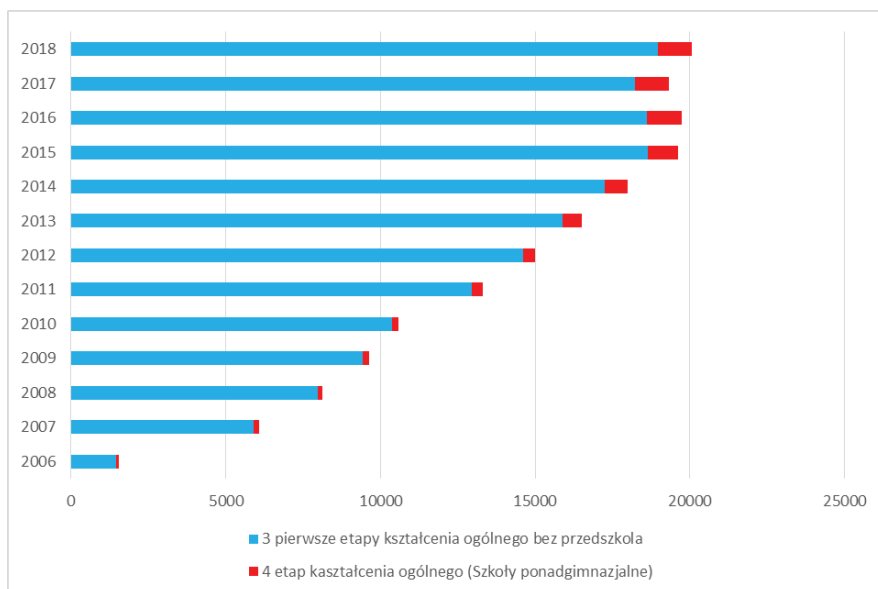
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

Wykres 2. Procentowy udział uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w odniesieniu do poziomu szkoły w systemie kształcenia ogólnego

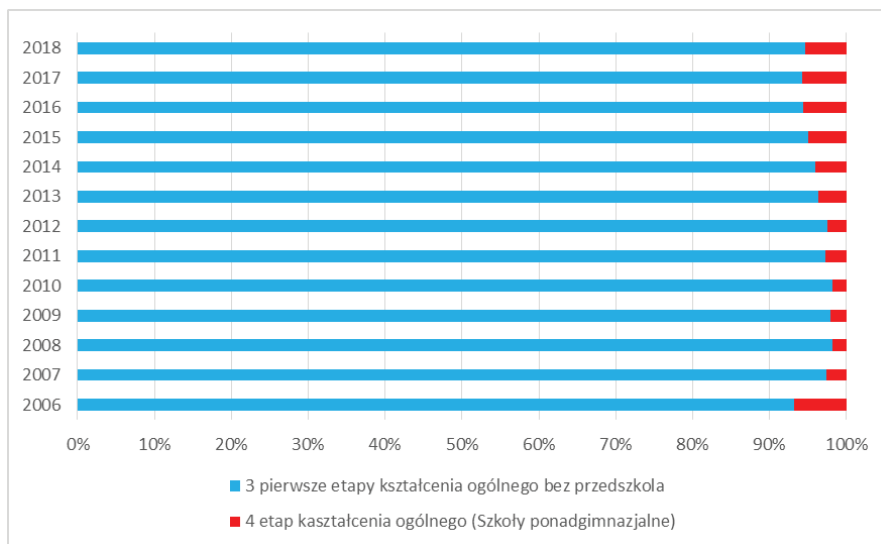
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

Wykres 3. Liczba uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w podziale na 3 pierwsze i ostatni etap kształcenia ogólnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej

Wykres 4. Procentowy udział uczniów uczęszczających na lekcje kaszubskiego w 3 pierwszych i ostatnim etapie kształcenia ogólnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej